

PÕHJALA TÄHISTEL

* * *	Arved Viirlaid
Võidupühaks	Harald Vellner
Leitnant Karl Pärnoja	Hannes Oja
Teekonna lõpp. Päevikukatke	Karl Pärnoja
Kolm luuletust	Hannes Oja
Hüvastijätt Emajõe	Herbert Talpak ja Lembit Tiido
Kaks mälestuspilti	Hu.
Soolasambaist, nahapäästjaist ja surmapõlgureist	Ilmar Jaks
Soome ülemjuhatus ja eesti vabatahtlikud	Mauno Inkinen
Meie relvavendi	Rein Marandi
Read harvenevad: Endel Stafenau	V. P.
Merekapten Sigmar Simeon Zirk	—
Lühidalt JR 200 Sõprusühingu tegevusest 1965. a.	Martin Juhkam
Sõpruses ja üksmeelses teotahtes	E. M.
Kümnes „Põhjala Tähistel“	Toimetus
Mehu	—

Kaas: Olev Mikiver

„Põhjala Tähistel“ 10 — 1966

Väljaandjad: Soomepoiste Klubi Torontos
JR 200 Sõprusühing Stokholmis
JR 200 Koondis Göteborgis

Toimetus Kanadas — Johannes Vihma,
Arved Viirlaid
Rootsis — Martin Juhkam, Rain Rebas
Aadress: Vålbergavägen 77, Barkarby
Tel. 36 53 60

Toimetuse sekretär: Hannes Oja
Aadress: 186 Cleveland St., Toronto 7, Ont.
Tel. HU. 1-5316

Talitus Kanadas — Paul Toomsalu
30 Chestnut Cres., Scarborough, Ont.
Tel. AM. 7-6071

Stokholmis — JR 200 Sõprusühing
Box 405, Stockholm 1
Posti jooksev arve 65 11 09

Göteborgis — JR 200 Koondis Göteborgis
c/o E. Odraks
Aftongatan 11, Göteborg N.
Tel. 46 77 58

Ergon-Type, Toronto — E. Glen Litho

Jalkala järv

Arved Viirlaid

*Seisad Muskoka kaljusel aknal,
veepeeglis vaatad iseenese sisse.
Näed ühe poisi palet
Rajajõe okastraadi vermetega.*

*Kask asetab õlale nõtked käed —
Põhjala kauaoodatud tõe . . .
Nõmme mantli varjus
välgutab järv väledaid taldu.
See Jalkala vist?*

*Kas pisut siit kirdesse
ei kostu Laadoga kohin?
Või ei seira sind natuke loodes
Savonlinna vette kõssitund müür?*

*Nuusutad küdeva sauna hõngu
Vanha Mati õues,
kus kalad võetakse suitsust
suupisteks jaloviinale.*

*Kuula noorte sõdurite laulu —
eks äsja ise nii lauldud!
Ometi —
täna on lauljate hulgas su poeg
Kaljuvalla laagris, Muskokas.*

VÕIDUPÜHAKS

Tõde, õigus ja vabadus — need kolm õilsat sõna ehivad jälle lahinguväljadel lehvivaid lippe.

Mida ütlevad need sõnad teistele rahvastele, seda me ei tea, kuid meile, eestlastele, tähendavad nad kõike seda, mida oleme kaotanud ja mida peame uuesti tagasi võitma.

Meil ei ole kaotada enam midagi — võita aga kõik.

Et võita, selleks on ainult üks tee — võidelda.

Võitluse teed ja abinõud on väga mitmesugused, kuid see tee, mille olete valinud teie, on õilsamaid ja ainult see tee viib võidule.

Karm saatust ei ole võimaldanud teil täita oma kohust kodumaa rajal. Meie ei ole aga ainsad, kes võitlevad oma rahva õiguste eest võõral pinnal. On tähtis, et võideldaks õige lipu all. Usun,

et võideldes Soome vabaduse eest, võidame kodumaaale tagasi ta kaotatud vabaduse.

Võõras leib ei ole alati magus. Kuid kibedused alla neelata, pea püsti ja selg sirgeks! Nii sammugem uhkelt ja iseteadvalt võitlusse ja võidule. Eesti vajab võitluselõomas karastatud mehi.

Täna süüdatakse jaanipäeva-tuled Eesti küngastel. Teie kogunete aga võidutule ümber Eesti lipu alla. Tuletagem siis meelde meie kangelas-te võitlusi kauges minevikus ja uljaid tegusid Vabadussõjas. Tuletagem ka meelde meie rahva ränki kannatus-päevi ja pimedaid aegu. Las mineviku varjupildid kindlustavad teie usku võidusse ja süvendavad võidutahet. Ja kui kustumas on tuli koldes, siis heitke viimane pilk hommikutaevale — ehk on seal juba loitmas koit . . .

Harald Vellner

LEITNANT KARL PÄRNOJA

Tema 50. sünnipäeva puhul

Viimased võitlused Eesti pinnal ja Soome sõjalisi oskusi omandanud soomepoiste osa selles on tihedalt seotud leitnant Karl Pärnoja nimega. Viimased vastupanukatsed armastatud isamaa vabana hoidmiseks, vaenlase läbimurrete riivistamiseks ja tõrjumiseks andsid pataljoni ülema kohale sattunud noorele (see oli ju üle 20 aasta tagasi!) ohvitserile suured ülesanded täita — ja noor patul täitis neid tagajärjekalt niipalju kui antud olukorras võimalikuks osutus. Veel tänapäevani räägitakse rahvahulgas soomepoistest ja nende viimaseist võitlustest.

Karl Pärnoja sündis 11. nov. 1916. a. Väandras taluperemehe pojana. Kasvas seal ja sai hariduse kohalikus gümnaasiumis. Oli kooli ajal entusiastlik spordihuviline, kelle tagajärjed 100 m jooksus ja teivas-hüppes kuulusid sellal Pärnumaa esimeste

hulka. Tema teine suur huviala oli noorkotkaste organisatsioon, kus ta väsimatu organisatorina ja ideelise juhina juba noorelt kujunes eeskujuks, kes teisi kaasa haarata suutis. Aga töötamine noorteorganisatsioonis võimaldas tal organisatorivõimeid välja arendada, mis hilisemais võitluses, kui ka elus, nii silmapaistvaid tagajärgi on andnud.

Pärast gümnaasiumi lõpetamist 1936. a. asus ta oma sundaega teenima Ratsarügementi, kellega tal jäigi tihe side kuni iseseisva Eesti hävitamiseni. Sealt läks ta Sõjakooli, esmalt aspirandi- ja hiljem portupeekursustele ja noore ohvitserina, nooremleitnandina, asus 1938. a. rühmaülema kohale, kus asus kuni venelaste tulekuni. Pärast Ratsarügemendi likvideerimist Elvas määrati ta Laskurdiviisi juures oleva luurepataljoni ratsarühma. Selle koossei-

sus viidi koos teiste eesti sõjameestega Venemaale. Langes sakslastele vangi ja viibis saksa sõjavangilaagris.

Eesti sõjaväes oli ta üks neist noortest ohvitserikujudest, kes oli hariduse ja kasvatuses saanud vaba Eesti ühiskonnas, moodustades uue ohvitserkonna aluse. Ta oli väga tasakaalukas ja rahulik ning jättis sümpaatse mulje kellest mehed alati ainult head mäletavad. Venelasile allutatud eesti sõdurite hulgas oli ta veelgi rakuks, mis otsis võimalusi sunnitud ikke heitmiseks, veel nii hilja kui Värska laagrist äraminekul.

Pärast Saksamaal asunud sõjavangilaagrist vabanemist lubas ta, et mitte kunagi enam ei võta püssi kätte ja alustab selle asemel ülikooliõpinguid. Kuid juba 1943. a. oli ta Soomes võitlemas koos teiste eesti vabatahtlikega.

Soomepoiste liikumisega ongi seotud ta võitlusteekonna viimased kangelaslikumad etapid. Eesti poiste sõjalise kasvatajana ja juhina, võõrsil neile moraalse toe ja julgustuse andjana on tal soomepoiste vaimuse tihendajana ning tugevdajana väga suuri teeneid. See sai tal õnnestuda ainult sel põhjusel, et ta ise on äärmiselt kohusetundlik ja distsipliinimõisteline, kelle soov ja mõistvas südames valitses kokku kuuluvustunne ühise kompaktse võitlusühikuna, kes on ainult ühe eesmärgi teenistuses: Eesti auks ja tuleviku pandiks!

Pärast võitluspäevi Soomes ja kodumaa le selle rasketel tundidel abiks minnes rääkis temas enam emotsionaalne armastus ja vääristus kui külm kaalutlus. 1940. aastast peale süümel olev raskustunne kodumaa võitluseta loovutamise pärast, mis noorele, vaba maa ohvitserile oli vastuvõtmatuks kompromissiks, sai osaliselt neis viimseis ennastohverdavais võitluses maha reageeritud. Ta tahtis näidata, et võitlused kodumaa eest on ainus vahend meie rahvale auväärsema koha andmiseks maailma avalikus arvamises, aga ka õiglusasendis, nagu see Soomega juhtus. Kahjuks jäid need heroilised võitlused, teiste suurte võitluste tõttu, varjatuks. Kuid see eesti mehe vaim, mis aastasadade jooksul on orjaööd leegitsema löömanud, väljendus jälle ta katsetes Eesti pinda vabana hoida.

Jäädes Saksamaale tagasitõmbuvate vägedega Läti piiril seisatuma, ei lubanud Eesti pind teda lahkuda ja ta jäi koos grupi meestega otsima võimalusi võitluste jätk-

Leitnant Karl Pärnoja
eesti ohvitseri vormis 1939. a.

kamiseks. Need aga olid suuremas ulatuses võimatuks osutunud ja pärast pikka eksirännakut kodumaa metsades õnnestus tal põgeneda vabasse maailma. Siin on ta endisi relvavendi sidunud, neile elujulguseks vaimu sisendanud ja vanade võitluspäevade vaimsust edasi õhutanud, mille tulemuseks on organiseeritud tegevus nii siin- kui sealpool ookeani. Igast üritusest on ta kohusetundlikult osa võtnud, vaatamata sellele, et tihti on just tema tervis talle rangeid ettekirjutusi teinud.

Tema 50-nda sünnipäeva puhul soojendagu endist võitlejat tema relvakaaslaste tervitused ja õnnitlused. Sisendagu igapäevane elu kõrgemaid ja ideelisemaid mõtteid, mille eest on tasunud võidelda ja tasub veel elada.

Hannes Oja

KARL PÄRNOJA

TEEKONNA LÖPP

18. septembril 1944

Saabume hommikul oma sihtkohta Piiri talu rajooni Maarja-Magdaleenast umbes 8 km põhjas. Kuna meie pataljonist on säilinud veel ainult 130 meest, siis liidetakse see Oberst Falk'i rügemendi ühe pataljoni külge, milles on järel veel ainult kaks väikest kompaniid. Sinna liidetakse veel kol. Rebase rügemendist umbes 30-meheline grupp, teistest üksustest eraldatud ja nüüd kokku kogutud õhukaitsevähelasi, suurtükimehi, tankiste — ühe sõnaga väga kirju kari. Juhiks Hauptmann Pietsch.

Meie grupp saab omale umbes 500-meetrilise lõigu. Selle eelserva ees asub maja ja metsatukk. Kaitsekraav, mis juba varem kaevatud, on võrdlemisi sügav ja kulgeb Piiri talu juurest lõunapoolse tuuliku eest üle kõrgendiku. Asetame vahipostid positsioonile ning suurem osa mehi läheb lähedal olevaist taludest omal käel toidupoolist otsima. Pealegi oli neile lubatud võimalust mööda puhata pärast rasket taandumist.

Vähe üle keskpäeva tekib tulevahetus meie valvepostide ja rindejoone ees asuvasse külla ning metsatukka jõudnud punaväe eelosade vahel. Kas meie rinde ees mingisugust organiseeritud luuret oli või ei olnud, pole teada. Laskepesad mehitatakse ja üksus on taas võitluskorras. Otse meie ees olevast metsatukast üritab vastane lähenemist, kuid loobub katkest meie täpse ja ägeda tule tõttu. Meist aga paremal kõrgustiku suunas suureneb lahingumüra pidevalt. Vastase umbes kahe kompanii suurune eelüksus suudab väga hoogsalt rünnakuga seal kaevikud ületada ning tekitab umbes paarisaja-meetrilise sissemurde.

Grupp mulgi soost soomepoisse

Õnnetuseks meile kaitses seda lõiku juhulikest meestest kokkuklapitud üksus, kes vaenlase kiirest edust demoraliseerus ning praktiliselt põgenes. Sissemurde tiival asuvad kaitsjad kasutavad kaitsekraavi pääsemiseks, kuid seejuures suruvad peale meie üksuse paremale tiivale. Nende järel liigub kiiresti eduaarendav vastane.

Sunnime taandujad astuma kaevikuist välja või pöörduma tagasi, kuid paanika on vallutanud inimeste meeled. Olukord on kujunemas täbaraks, sest meie selja taga asub mets ja eduaarendav vastane paremal künkal on oma eesmärgiks seadnud seda oma kontrolli alla saada, millega ka kontrolli maantee üle oleks nende käes. Samuti olid vastase relvad kõrgendikult suutelised tiivalt otse kaevikuisse tulistama. Hädahoju likvideerimiseks oli ainult üks tee. Vastase sissemurre tuleb riivistada.

Selleks otsustab patül (soomepoiste juht) rindejoone suunda 90° võrra muuta. Metsatuka serval, otse vastu kõrgendikku on umbes meetrikõrgune rinnak, arvatavasti tekkinud põllukünnist, mis sobiv kaitsejooneks. Pöördega vasakule moodustub kaitsekraavis olevast ahelikust järjestik, mis pannakse liikuma piki metsaserva, s.o. uut tulejoont pidi. Kaevikuist väljalöödud üksused põgenevad paaniliselt.

Järjestiku sobivale paigale jõudes käsutab patül: „Vasak pool!“, millega taas moodustub ahelik. Vastupidi, et peatuda rinnaku taga, ahelik jätkab kiirendatud liikumist lähenevale vaenlasele vastu. Viha ja vastikus taandujate suhtes on muutnud kaitsjad pealetungijaiks.

Vastane märkab vastulöögi sündi ja püüab kiiresti kaitset organiseerida. Kuid

vastulöök on liiga kiire ja hoogne, mis halvab omakorda sissemurdjate julgust ja tasakaalu.

Maastik on lage ja kraavitu, tõusuga vastulöögi suunas. Mõned viljarõugud pakuvad vastase vaatluse eest kaitset, kuid mitte tule eest. Vastulöök on kujunenud sama hoogsaks kui kallaletung esimesel päeval Pupastvere soosaarel. Saksa patareid annab toetuseks väikese tulelöögi, mis kahjuks langeb liiga lähedale ja viimaste ründajate sekka, tekitades meile ühe kaotuse surnuna. Meil puuduvad raketid tule ülekandeks. Vastane aga laseb taandumise märgiks üles rea valgeid rakette, mis samuti osutuvad meie suurtükile edasikandmise märgiks. Järgmine tulelööök 200—300 m edasi tabab vaenlase tihedaimat gruppi, tekitades raskeid kaotusi ja sundides kiirele taganemisele. Positsioon on vallutatud tagasi ning vastasest puhastatud. Laipade arvu, 60—70 ümber vaenlase poolel, tuleb lugeda selle operatsiooni ulatuse suuruseks. Kaks vanemleitnanti langenute hulgas tunnistab, et vastase kahe kompanii suurune üksus hävines. Meil on kaks langenut, üks oma suurtükilest ja teine täpsusküti kuulist. Ettevõtet tuleb lugeda üle ootuste hästi õnnestunuks. Sõjasaagiks saadud relvad korjatakse kokku ja pistetakse vilja rõugu all põlema. Kaasavõtmiseks puuduvad veoahendid.

Kui patül vasturünnaku lõppedes võitlusgrupi ülemale ettekande teeb, võib märgata relvavendade seas tumma ning vapustavat imestust sellise ootamatu ja enesalgatusliku eduka tulemuse pärast. Kui võitlusgrupi ülem tänab vastulöögi sooritanud üksuse juhti selle eest, tekib järgmine kahekõne:

— Härra kapten (Hauptmann), suurim tänu ja imetus teie üksuse äsjase saavutuse eest!

Meie patül:

— Tunnustuse võtame tänuga ja uhkusega vastu, sest me kaitseme oma maad, kuid kahjuks olen ainult leitnant (Oberleutnant).

— Herr Oberleutnant, kui te oleksite kuulnud, mida diviisi komandeeriv kindral teie vastulööki jälgides ütles, siis mina teie asemel hakkaksin kiiresti oma olakutel ja rinnal uutele aumärkidele ja auastme tunnustele ruumi tegema. Suurim tänu! Ütelge seda edasi ka kõigile oma tublidele poisitele.

18. septembril, õhtupoolikul.

Päev hakkab õhtule jõudma. Diviisist tuleb korraldus valmistuda uuele rännakule öösi. Lootsime südamest, et meie vastulöögi edukuse tõttu rinne siia püsima jääks. Meile saab kuidagi äkki selgeks, et meie kodumaa loovutamine on otsustatud, kui juba suhteliselt nii väikese surve tõttu kaevatud positsioonid loovutatakse.

Kurbust aitab teataval määral leevendada pataljoni arst ltn. Sule tagasiilmumine koos sanitar „Jaaniga“ ja kahe hobuveokiga, kes olid juba meie poolt elavate kirjast kustutatud. Nimelt, kui 17. sept. Pilka mõisa juures lahingut löödi, viis dr. Sulg sidumispunkti Pilka-Aravete tee äärde. Punaväe kiire löögi tõttu eraldati see pataljonist, osa haavatuid ja sanitare kas hukati või langesid vangi, kuid arst ja öde jäid end viljarõugu alla peites punastel kahe silma vahele. Hiljem koos kol. Rebase rügemendist umbes 100-mehelise kotti jäänud üksusega eksiti mööda Vara metsi, kuni lõpuks läbi rinde tagasi pääseti.

Taandumine algab kell 22.00.

Teekond: Kudina, Palamuse, Jõgeva.

Lipnik Vaas peab umbes 30-mehelise gruppiga kohale jääma kuni 19. sept. hommiku kella 4.00-ni. Pärast seda taanduda kuni 3 km Aukülalt loodes oleva teeristini, kust alles pärast kella 10.00 võib lahkuda Jõgevale. Positsioon on ette nähtud Pedja jõe joonel. Saame 500-meetrilise lõigu Jõgeva linna lõunaservast lõunasse. Looduslikuks tõkkeks jõgi ees, mille ületamist nii kergesti pole oodata.

Väsimus on kohutav ning seepärast laseme pärast lõigu vastuvõtmist kordamööda valvet teostades tinaraskeil laugudel kinni vajuda, et pärast lõunat oodatud pealetungi väärikalt vastu võtta.

Rünnak vaenlase positsioonide ees

19. septembril 1944

Jõgeval saame sõjaväe leiba, kuid leiva kõrvale tuleb omal katsuda midagi muret-seda. Ööränakul ühest pealtnäha jõukast talust annab perenaine kaasa ämbritäie sealiha, moosi, hobuserakmeid ja tüht-teist nipet-näpet. Möödunud kahe päeva jooksul pole mitte kõik mehed veel kahte korda söönud ja kui, siis napilt. Saunakatlale lüüakse tuli alla ja lihale lisatakse aineid, mida iganes kätte saadakse ja millest oletatakse, et see supile lisaks ning kasuks tuleb.

Juba kella 11—12 paiku kuulub lahingu-müra Pakaste, Paiküla suunast. Nähtavasti on Tartu-Tallinna suunas edasi tunginud vastased jõe joonel kohanud vastupanu. Ei kesta kaua kui mürsud hakkavad langema Jõgeva silla ja raudteejaama rajooni. Kogu eelmise päeva vaiks vastase suurtükivägi meie lõigus, nähtavasti ei suudetud seda Emajõe tagant järele tuua. Täna on see aga juba aegsasti kohal. Pea ilmuvad esimesed jalaväeüksused, kes aga meie tule ning paa-tide puuduse tõttu üle jõe ei pääse. Kerge-maist tankidest koosnev soomusüksus üri-tab sillast ületulekut, kuid kaitsjate suur-tükituli sunnib need peatuma ja ümber grupeeruma. Sellele järgnevad aga rasked tan-kid, mis ei hooli isegi kaitsjate tugevast uduheitjate (rakettpatareide) tõkkest, vaid ületavad silla ja hakkavad meiepool-sel kaldal sillapead laiendama. Meile jääb mõistmatuks, miks Jõgeva silda ei õhitud, kuna sakslased olid üldiselt väga agarad selliseid märke hävitama.

Kaitsjate suurtükivägi kannab tule jõe vastaskaldalt meiepoolsele kaldale, et takis-tada soomusmasinate edasitungi, kuid tule-löök satub otse patüli vaatluspunkti peale, kus 11. komp. ajutine ülem lipn. Vaas saab haavata ja sureb mõne minuti jooksul. Patül ja lipn. Peters varjudes viljarõugu alla pääsevad vaid üle noatera.

Mõni minut hiljem toob virgats teate, et 9. komp. ülem lipn. Lembaru on saanud raske kõhuhaava ja samast mürsust lan-genud sanitar, kuldujuja Tõnnus, ja side-vaatleja. Paar tundi enne seda kiskus sani-tar Tõnnus pintsettidega patüli mädane-vast, paar tolli sügavast haavast seal kolm nädalat istunud roostes granaadikillu välja. Lembaru sureb teel sidumispunkti ja kand-jad heidavad ta keha põlevasse majja, et vältida võimalikku rüvetamist vastase soo-

musmasinate poolt, sest matmiseks puudub võimalus.

Pataljon kaotas mõne minuti kestel kaks kogenud võitlejat ning kompanii ülemat. Lipn. Toomas Vaasi matame raudteeäärse-se tühja telefoniposti auku ja lihtne puu-tükkidest kokkulöödud ristike tähistab ta viimset puhkepaika. Mõned päevad enne taandumist käis Vaas kodus Tudulinna, et abikaasat ja lapsi külastada ja neile nõu anda evakueerumiseks. Pere oli aga juba varem lahkunud ja ta tuli tagasi niisama targalt nagu läks.

Pimedus on saabunud ning nii palju kui meie oma lõigust Jõgevat näeme, on see täies ulatuses idast läände leekides. Tule-raginas on selgesti kuulda soomusmasinate müra ning venekeelset kaja. See tähendab, et vaenlane on jõest üle pääsenud.

Käsk tuleb taandumiseks Aidule.

10. kompaniile teadet saates selgub, et see meie paremalt tiivalt meile teadmata on jäljetult kadunud. Pärast seda 10. kom-panii meie koosseisus enam ei tegutse. (Hil-jem, Rootsis olles, sain alles kuulda, et kompanii tõmbus lahti koos parempoolsete naabritega, kes olid taandumise käsu meist varem kätte saanud ja meilt mitte õige-aegselt teadet saades loeti meie päevad loetuks ning taanduti koos naabritega üle Paide läänerannikule.)

Pataljonis on järel veel kaks ohvitseri, patül ltn. Pärnoja ja lipn. Peters ning um-bes 40 meest.

20. septembril 1944

Hommik on udune. Jagame mehed kolme jakku. Nagu juba kahel eelmisel päeval, saame kuni lõunani puhata, kuna pealelõu-nal on oodata uut löömingut vastasega. Nii sünnibki nagu oletatud. Esialgu on kuulda automaatrelvade tuld, kuid peagi ilmuvad soomusmasinad ja suurtükivägi alustab te-gevust.

Päeva suurimaks rõõmuks on 12. kompa-nii ülema lipn. Maadi ilmumine mootor-rattal, kes Pilka rajoonis oma kompaniiga pataljonist eraldati. Oma taandumistel sai lipn. Maad kätte pataljoni voori, kusjuures majandusülemal oberstuf. Bittgeril oli ka-vatsuses voori loovutamine välipolitsele, et ise varvast lasta, selle asemel, et püüda kontakti otsida vastasega kontaktis oleva pataljoni lahinguosaga.

Kuna 207. diviis oli hajunud, ei teadnud välipolitsei meie kohta andmeid anda. Ju-

huslikult sattus lipn. Maad Põltsamaal 87. diviisi staapi, mille koosseisus me sel het-kel tegutsesime. Ja sealt ta juhatati meie juurde. Lootusetusetunne väheneb, kui tea-me, et meil on järel veel peaaegu terve 12. kompanii ja voor asukohaga Põltsamaal, valmis liikumiseks Pilstiverre.

Ohtu eel algab vaenlase surve meile tee suunas. Esimese kohtumise elab üle vir-gats, kes teadet viies satub vastase piiluri-tele ja üks neist kargab meie virgatsile käsitsi kallale. Käsikähmluses osutub relva tarvitamine võimatuks ja venelasel õnnestub juba virgatsi kätt haarata. Peast haaratud kiivriga lüüakse tibia uimaseks, kuid sellele appi jooksvad piilurid sunnivad meie virgatsit kiiresti jalga laskma.

Vastase miinipilduja tuli tiheneb ja jala-väe osad valmistuvad meie ees kallaletun-giks.

Videvikus tuleb käsk taanduda Põltsa-maa jõe taha. Järelkaitseks jääb 10-mehe-line grupp. Vastase tuli on muutunud koon-datuks Lahavere teeristile ja võib oodata peatset Lahavere-Täpiku tee läbilõikamist.

Ltn. Sulg, kes vahepeal pataljoni riis-meist lahku sattunud, tuleb patüli autos kihutades Aidu suunast, kaasas kaks veo-masinat. Parajal hetkel saame need veel ümber pöörata, mehed tõusevad autodesse ning sõit läheb tagasi, esimest korda taan-dumise kestel mootori jõul. Lahavere tee-ristile järeljulgestuseks jäetud saksa üksuse ülem palub meeleteitel luba lahkumi-seks, kuid patül nõuab kindlalt selle seal püsimist kuni meie 10-meheline järelpat-rull on punkti läbistanud.

— Aber Ivan kommt!

(Õnnetuseks ei ole järelpatrullist tänaseni midagi kuulnud.)

Teed on täis taanduvat väge lausa pak-sult. Liikumine selletõttu aeglane ja raske. Põltsamaa silda ja teid mineeritakse, hom-me lendavad need õhku.

21. septembril 1944

Rühm, kelle juhiks on lipn. Peters, saab pisikesse lõigu Põltsamaa jõe läänekaldal, linnast pisut põhja pool.

Patül ise on Pilstiveres kontrollimas jä-relejäanud meeskonda ja kohut mõistmas nende üle, kes sidet ei pidanud pataljoni ja voori vahel.

Patül saab diviisiülemalt loa üksuse lah-titõmbamiseks ja uuesti organiseerimiseks

väikese võitlusgrupina. Mehi on ainult 150 ümber, kuid varustust ja voor tervele patal-jonile. Otsustame kõik hoolega kaasa veda-da, sest keegi pole veel kaotanud lootust viimsele ja otsustavale vastupanule.

Põltsamaa saab raskesti kannatada suur-tüki ja orelite (rakettpatareide) tulest, eriti silla rajoon. Siit peale on märgata taandu-jate poolel sihilikku hävitustööd. Pioneer-üksused mineerivad sildu, raudteid, töösu-tusi, isegi suuremaid ehitusi. Mõnikord, meile kui pärismaalasile, jääb mõistmatuks märkide hävitamise vajadus, mis otseselt ei kuulu sõjaliste objektide hulka, vaid kindlasti aitab mahajäänud elanikkonda raskusis viia.

Taandumine on ette nähtud Viljandisse. Positsioonil olev meeskond viiakse tagasi diviisi transpordiga, kuna ülejäänud mees-kond alustab jalamatka. Kui siiani taanduti öösel 20—30 km, siis täna on matka pikkus juba 50—70 km, olenedes väeosade paikne-

1944. a. augustikuul tuli Vuoksela äärde minister A. Varma ohvitseridele meie poliitilisest seisundist ülevaadet andma. Pildidel min. A. Varma istumas ohvitseride keskel soome metsas.

misest. Mõne tunni pärast aga saabuvad juba meie veomasinad, mis varustust es-majärjekorras sihtkohta viisid, meie vastu ja meeskond asetatakse autodele.

Öö on pime ja liiklus aeglane, sest teed on ülekoormatud sõjaväest kui ka põgenikest. Vastase lennuvägi on eriti aktiivne ja kõige enam muret tunneb sellest hobustega veetav suurtükivägi, mis seotud kindlate teedega. Meie autojuhid saavad sisurikka sõimu osalisteks suurtükiväelaste poolt, sest meil on peamiselt venelasilt võetud autod, seega moondamata ja tuled katmata.

22. septembril 1944

Hommikul koondub pataljon Päri mõisa, et parem oleks koosseisvat meeskonda uuesti korraldada. Viljandi elanikkond evakueerub ülepeakaela, kasutades autosid, jalgrattaid ja lõpetades kuni eestõugata-vate kärudega. Korralagedus on võtnud maad. Viinatehas ALKO ukSED on lahti murtud, veinivaatidel punnid eest veetud. Kallis märjake on uksepaku sügavune, kus siis üle paku üksikud jookikud kõhuli maas olles looma kombel jooval. Samas kõrval murul rida majajaid ja puhkavaid viinamaitsejaid. Viinakaupluse ukSEL valvel olev politsei lastakse rahva poolt maha. Paar meie sõdurit, kel Viljandis tutvusi, laenavad patüli väikese sõiduauto ning tagasi tulles on see laetud bensini, õli ja viinaga.

Täna toimub taandumine esimest korda päeval. Oised rännakud on täielikult kurnanud mehi. Taandumine: Päri, Heimtali, Rimmu, Uue-Kariste, Abja, Laatre raudteejaam, kuhu jääb vooriosa. Lahinguosa asub Kille veskisse rügemendi reservi.

Paaril viimasel päeval võib märgata sakslaste poolt kihutustöö elavnemist, et eesti soost sõdurid siirduksid Saksamaale. Kuna sakslaste ja eestlaste vahelisel koostööl paistab peatselt lõpp olevat, võtab patüli sakslasist ohvitserid, allhvitserid ja eesti ohvitserid kokku ja me diskuteerime pisut praegust olukorda. Mõned SS-mehed on veendunud, et taandumine on ajutine ja varsti muutub taas liikumissuund. Wehr-machti mehed on selles osas terake tagasihoidlikumad ja neid huvitab ainult sõja lõpp. Patüli selgitab lühidalt eestlaste seisukohad, mis otse imetluse sakslaste seas välja kutsub eestlaste poolel valitseva poliitilise tõekspidamise osas. Ühine arusaamine ja kooskõla näib olevat pataljoni juht-

konnas saavutatud, kuid kahjuks liiga hilja.

Täielik pimedus on saabunud, kui patüli riviohvitseridega üksuste juurde saabub. Veskiehitusis on jäänud meile ruumi ainult villakraasimiseruumis ja veski laepeal. Kuid sellega on ulaluse mured seks kor-raks lahendatud.

Enne une saabumist paluvad meile öö-korterit näidanud veski töölispoisid tulla veski kööki, et aitaksime veini juua, millega sakslased olid juba alustanud. Umbes 30-liitriline pudel on ligemale poole peal kui kohale jõuame. Sellele lisaks ilmuvad värs-ked saiad ja praetud sealih. Rõõmsad sõ-durilaulud kinnitavad tänumeelt. Kõrval-toa põrand on kaetud väsinud relvavenda-dega, kes meie laulu kuuldes rahutult vähk-revad. Vabrikui poisid imestavad meie oh-vitseride ja poiste vahelist sõprust.

23. septembril 1944

Juba varakult päikese tõusu ajal tuleb patüli juurde rügemendi ülema käskjalg ja teatab murelikult, et öösel on meie mehed söönud ära staabile küpsetatud saiad, ära „tõstnud“ adjutandi püstoli ning lauluga ja lärmiga seganud staabi koosseisu une-rah. Patüli teeb nagu oleks see kõik tead-mata, kuid pooleli söödud sai viinauinakut puhkava sidevaatlejate jaoks rinnal kraasimismasina kõrval ei lase palju vastu vaielda. Patüli annab sakslasile nõu kiiresti uued saiad küpsetada, sest veskis ei paist-nud viljapuudust olevat.

Umbes kell 08.00 rügemendi ülema jutule minnes märkab patüli, et köögi kõrval toas asuski rügemendi staap. Pole siis ime, et öösel pisut härrade rahu rikuti. Püstoli var-gusest ega muudest mureddest ei räägita sõnagi.

Keskpäeva paiku saab pataljoni käsu taan-duda Lätimaale, Salatsi jõele. Isegi saks-lased muutuvad kurvaks, märgates, et me peame oma kodumaa piiridest lahkuma.

Lühikese nõupidamise järel ohvitseride-ga otsustatakse ühiselt mitte koos saks-lastega Eestist lahkuda. Kiiresti saadetakse vooriülemale käsk, saata kõik mootorsõi-dukid pataljoni lahinguosa juurde, muu ho-buvõor saab lahkuda vastavalt diviisi plaa-nile. Suureks pettumuseks on aga voo-r täies koosseisus lahkunud, jättes meid täiesti puupaljaks, sest isiklik varandus, fotod ja muud mälestusesemed olid ka voo-ris.

Mehed rivistatakse metsas üles, koos-seisus umbes 70 meest. Patüli teatab oma otsuse kodumaale jäämisest ja palub neil rivist välja astuda, kes soovivad Saksamaa-le lahkuda. Keegi ei liiguta end. See tähen-dab: otsus on vastuvõetav kõigile. Kohe-selt alustab meestegrupp liikumist läände, eesmärgiks Pärnu.

Oleme lahu lõõnud sakslasist; truudust murdnud Adolf Hitlerile, unustanud brigadenf. Mölleri hoiatuse. Moodustame omaette grupi, viies kaasa Eesti Vabariigi punaväe poolt veel vallutamata ja sakslaste poolt loovutatud aladele.

Oleme vabad ega tunnista seadusi, välja-arvatud südametunnistuse ja moraalsea-dused. Meeskond on rõõmsas ja vallatlevas meeleolus, kiivrid kui ülearune kandam vi-satakse minema. Ööbime mõned kilomeet-rid Saarest Pärnu pool maantee ääres ole-vas talus.

24. septembril 1944

Hommikul jätkub teekond. Reiu jõest üle minnes selgub, et silla julgestust toimetav saksa soomusüksus sulgeb tee Pärnu suu-nas. Käsk kõlab:

— Nach Riga!

Võtame suuna Laiksaare poole, kuid met-savahele jõudes muudame kursi uuesti Pär-nu suunas ning paari tunni pärast istume puhkama Ristiküla raudteejaama juures.

Grupi juht ltn. Pärnoja on otsustanud matka esimese osa lõpetada Surju Metsa-külas, kus on peatus ja lõuna ette nähtud. Teel tuleb grupi juurde erariideid kande-v eesti sõdur ning teatab, et punased on pu-rustatud Uulu silla taga, kuid et nende luure käis hommikul kuni Surjuni väljas. Uudist kuuldes tuleb algideest loobuda, sest 23. sept. on Pärnu langenud juba vene-laste kätte. Sellepeale teeb Pärnoja ette-paneku liikuda otse põhja kuni Vändrani, oma kodukohta, kus suured metsad varju-miseks ning rikas ümbrus elamiseks. Samal ajal lubatakse soovijail lahkuda, kel tutta-vaid või sugulasi tee ääres.

Metsakülas jagatakse meeskond väikse-maiks gruppideks, kes siis iseseisvalt talu-desse lähevad toitu hankima. Igal pool võetakse eesti sõdurid südamlilikult vastu.

Paaritunnilise peatuse järel jätkub matk. Teel saame teateid, et punased tuhnivad parajasti Vaskräamal. Suundume teelt kõr-vale ida poole. Ületame soo ja ööpimedu-

ses, kompassi järgi liikudes, jõuame lõpuks Oriksillale, kus öö mööda saadame. Samal ajal on venelased puhkusel Lutsu talus, meist paar kilomeetrit eemal.

25. septembril 1944

Alustame veel hommikupimeduses mat-ka põhja poole. Tee kulgeb üle Vingerja, Palendmaade vabriku, Kalmuküla, Metsa-küla. Toherast mõned kilomeetrid lõunas, lõunapool Navestit, veedame öö heinaküü-nides. Oleme jõudnud Tori valda. Teeäär-seis taludes võib märgata hulgaliselt noori mehi, kes paistavad olevat samasugused tegelased kui meiegi.

26. septembril 1944

Hommikul ületame kehva parvega Naves-ti jõe ja matk jätkub, vaatamata rakkudele jalgadel, mis tekkinud pidevast niiskusest soodes ja rabades. Enne Navesti ületamist lahkub meist grupp Viljandi ümbruse pois-se, et üle Riisaküla ja Kõpu otsema teed kodupoole pääseda. Oleme saavutanud Vändra Siberiküla.

Olgugi, et talumehed on väga koostöö-tahtelised ja valmis igapidi aitama, lasub plaani sobiva läbiviimise eeldusel raske koorem, sest sellise suure grupi toitmise ja varjamine ühes rajoonis on raske ja liialt riskantne, kuna hädaoht ähvardab vähegi tähtsamasse punktidesse asetatud tiheda punaväe üksuste võrgu läbi. Kohali-ke elanike nõuande ja palve peale otsustab grupi juht jagada mehed kahe- kuni kolme-mehelisteks alagruppideks, ülesandega omal algatusel katsuda pääseda kas põhja- või läänerannikule ja sealt vabadusse. Kahjuks näitavad hilisemad andmed, et suur hulk võitlejaid siiski kodutee valis, mis palju-dele surmavalt saatustlikuks sai — kas haaranguis langemise või uue rezhiimi kohtu-võimu kätte sattudes Siberisse saatmise näol.

Verevendadeks kokkukasvanud üksuse viimased võitlejad suruvad vaikides patüli kätt. Sellega on lõpp üksusel sel perioodil, üksusel, kes lõi endale oma tugeva võitlus-vaimu ja isamaa-armastusega Tartu rindel peaaegu legendaarse nime.

Säilitagem ja kandkem koos enestega sa-ma vaimu ja väsimatut tahet, mis meid kunagi jälle kokku toob ühiste eesmärkide taotlemisel lipu alla, millele on kirjutatud:

ISAMAA AUKS — TULEVIKU PANDIKS!
Head teed, mehed!

Hannes Oja

KOLM LUULETUST

KIVIJÄRVE

*Kaskede kriidijooned
sinisel järvetahvilil
hallidest kaljudest raamis.*

*Rahulik peegeldus õlise
loojangu vaskseis värves
muutub hõõguvaks koldeks.*

*Sihitult libisev paat
nimetu saare suunas
varjude sadamasse.*

*Kaskede kriidijoon
kojuminekuks
kriipsutas kuusilla veele.*

KÄKISALMI

*Põletet majade korstnate mets
silmapiirini laiub
masendava tõega.*

*Suitsund kiriku varemed
jutilustavad käsusõnu:
ära vihka, ära tapa!*

*Rohtund ahervaredel
unustus püüab katta
leina musti jälgi.*

*Silmist, jah silmist
— südamest mitte kunagi!*

VUOKSELA

*Augustikuu küpseid lõhnu
jalul nõrkevast viljast
tuul kannab veele.*

*Ühtki aerulööki ei kostu;
Äyräpääl kõmavad kahurid
veepinda rulliva jõuga.*

*Saunasuitsude vina
kaselehtede kuumuses
kirbestund lõhnaga.*

*Järv laiskub hilissuves
pikuti, laiuti
tõkestab vaenuvæe turma.*

Kivijärve ümbruses uurimisretke tegemas.
Pildil vasemalt E. Pajula, I. Talve,
J. Oja ja J. Sets.

HÜVASTIJÄTT EMAJÕEGA

Öö 13. sept. vastu 14-ndat on hääletult vaikne. Selline nagu ainult soe ja sume septembrikuu öö kodumaal võib olla. Oleme kogu pealelõuna liikumatult ja hääli tegematult ühe loomalauda lakas lamanud. Nüüd kui öörahu on valitsema pääsenud, alustame meile antud ülesande täitmist:

MEIL TULEB ÜLE EMAJÕE MINNA
VÄGIVALDSET LUURET TEGEMA.

See on diviisi staabist antud korraldus. Eile öösel katsus seda täita vänrik Lahi kompanii Seuga talude juures. Kuid kogu üritus ebaõnnestus kui üks roomates miinile sattus. Alarmeeritud vastane alustas miinipildujaist ägedat tulistamist. Kaotused olid neli surnut ja mõned haavatud, kes kõik tagasitõmbumisel kaasa toodi.

Tänase ülesande sooritajaks määrati meie üksus vänrik Undla juhtimisel. Meil tuleb jõgi ületada Luunast pisut Tartu pool, kus on oberst Gehrmanni 94. Jv. rügemendi lõik. Meie ülesandeks on üle jõe olevas metsatukas asuvaist vaenlasist vang haarata.

Olime juba päeval liikunud jõe lähedal asuva laudani ja seal oodanud öhtut. Mõõdusime talust, kus öuel puldani all lamasid eileöösisel luurel langenud kaaslased. Keeği ütles:

— Võib-olla homme oleme meie samuti siin?

Kuigi selles oli märgatavalt lõõpivat tooni, ei võtnud keegi seda vaimukusena.

Saksa kahurvæe tulejuhatuspunktis anti vänrik Undlale täpsemad juhised ja ülevaate vaenlase asetumisest. Näidati ka see punkt, kus arvati olevat venelase post, mis meil tuli haarata.

Veel enne, kui loomalaudast teekonnale asusime, tundis üks meestest end nii haigena, et jäi üksusest maha.

Läheme äärmiselt ettevaatlikult. Loomalaudast jõeni on lage väli. Kanname suurekogulisi kummipaate, millega tuleb jõgi ületada.

Akki hakkab suitsupomm suitsema. See ajab mehed paanikasse, ühed kardavad, et see on venelaste poolt heidetud. Lõpuks siiski rahunetakse ja jõutakse arvamisele, et see on pidanud enne maas olema, mis kellegi puudutusel on tegevusse pandud.

Pingsas valvsuses on iga mittereeglipärane juhtum häiriv ja segadust sünnitav.

Jõuame jõeni. Lai jõgi on vaiksena ja mustana meie ees. Vaikne on ka vastaskallas, miski ei avalda, et seal oleks keegi meie lähenemist märganud.

Üks jagu jäetakse kompaniist siia kaldale katma jõe ületamist, teised aga asuvad kahte kummipaati, kummiski umbes 15 meest ja sakslasist paadimeeskonnad.

Sakslasist paadimehed aerutavad meid üle. Hääletult aga pingsas tähelepanelikkuses jõuame teisele kaldale. Ka seal pole mingeid märke vaenlasest ega leidu ees ka traattõkkeid. Vänrik Undla määrab meestele nende kohad kätte. Üks jagu jääb kohe jõe kaldale, teine juhitakse vasakule metsast ja arvatavast vaenlase postist, kuna 5—6 meest hakkavad postile lähenema, et ülesannet täita.

Hilime pikkamisi ja hääletult. Tihti tundub, et süda tuksub nii tugevasti, et vaenlane peaks seda juba eemalt kuulma.

— Mis ta peaks küll nii tugevasti taguma? mõtleb Lembit.

Alles pärast esimesi metsatukakäärseid puid leiame ees spiraaltraattõkked. Järelikult peab post, nagu sakslased teadsid, olema meie ees.

Esimesena minev mees lõikab traattõkkeid. See areneb edukalt. Teisena roomav Talpak on juba tõkkeist läbi. Tiido on just tõkete keskel, kui äkki kostab pimedusest vaenlase saksakeelne hõige:

— Halt! Kohese venekeelse lisandiga: Kto tam?

Kuuleme kui vaenlane vajutab granaadisütikule. Selle plõksatus on väga lähedal. Oleme ka kõik maas. Granaat plahvatab meie seljataga, näib et ta pidas meid veel kaugemal olevaiks.

— Sain jalga! ütleb keegi viimastest meestest. Hetk hiljem aga järgneb korrigeeriv selgitus: — Ai, kurat, väänasin ainult jala!

Talpak annab vaenlase hõike suunas konopüstoliga tuld. Alustame tagasitõmbumist ja selleks ajaks kui kolm esimest jälle traattõkkeist on läbi jõudnud, pole seal enam kedagi. Mehed, kes polnud veel tõkete vahele jõudnud, olid jalga lasknud.

Jõuame vänrik Undla juurde. Ta on tulihvane ja lubab meid maha lasta ilma loata tagasitõmbumise pärast. Selle õiendamise ajal märkab Tiido, et sakslased toimetavad kahtlustäratavalt paatide juures. Ta teeb Undlale oma tähelepaneku teatavaks; ilmselt oli käigus paatide äraminek ja meeste mahajätmine. Undla ähvardab neid revolvriga, misjärel kaamestunud sakslased jäävad lamama paadipõhjale.

Vänrik Undla tellib kahurväelt tuletoetuse. See on väga täpne. See kestab umbes veerand tundi, millele vaenlane vastab miinipildujatulega. Need sattusid meile õige lähedale, kuid ei kahjustanud kedagi. Heinamaa oli suure langusega ja olime nagu kausi põhjas, ootamas mil sakslaste tuli lakkaks, et uuesti tegevusse asuda.

Proovime nüüd teist korda läbimurret teostada. Jälle valgustavad venelased oma rakettidega öö päevavaleks ja miini- ning kuulipildujate tule tõttu muutub meie olu-

kord räbalaks. Liiga arvukad vaenlase jõud on astunud tegevusse. Siis annab vänrik Undla kutse tagasitõmbumiseks.

Mehed tormavad paatidesse vaatamata kuhu ja kuidas keegi satub. Sakslasist paadimehed jäävad oma aerudega paadipõhja meeste alla. Selletõttu sõutakse püssipärade ja kätega. Tagasiminekul on vastaskallas ägeda tule all ja üks meie meestest saab haavata. Kui lõpuks oleme õnnelikult tulepiirkonnast kaugenenud, suruvad kaks saksa paadimeest teineteisel õnnitlevalt kätt.

Üks meie meestest jäi kadunuks. Ta tuli tagasi järgmisel ööl. Rääkis, et oli liigse väsimuse tõttu magama jäänud ja ärganud liiga hilja. Varjanud ennast päeval puu juure all, kuna venelased kogu päev käminud hoolikalt metsa ja heinamaad. Järgmisel ööl oli leidnud aga vana paaditüki ja sellega ületanud Emajõe.

Jõe ületamine vaenlase ägeda tule all ei andnudki aega Emajõe hüvastijätuks.

KAKS MÄLESTUSPILTI

I

VEEBRUAR 1945. BOBERI JOONEL.

On veebruarikuu õhtupoolik. Pimeneb. Võitlusgrupp (pataljon) Kegleri teine kompanii leitnant Schacheri juhtimisel liigub lahkriivis lahinguvalmilt läbi hõreda männiku, laskub järsandikust alla tasasele põlule, mis viimaste päevade sooja ilma tõttu on muutunud taigataoliseks, raskeks kleepuvaks massiks. Ees kusagil on jõgi, mille joonele peame asuma positsioonile. Idas kumavad tulekahjud. Meie ees, lagendiku teisel serval, on süttinud taluhooned. Tulekumas paistavad poolparemalt majade siluetid. Teiselpool küla käib äge kergete jalaväerelvade ragin, saksa kuulipilduja kiirete, närviliste valangutega seguneb kone plagin ja üksikute käsigranaatide tumedad mütsud. Vahetevahel lendab üle küla katuste leekkuulide aeglaselt vajuv vihk, mida saadab alles hiljem kuulda olev Degtjarevi (vene kergekuulipilduja) ragin. Seal süttibki jälle üks majadest ja see, mis on olnud kellelegi koduks, tõuseb suitsu ja veripunase leegina praksudes musta õhe.

Meeste ja mu enesegi meeoleolu on madal, sest peame astuma mõttetusse võitlusse võimu eest, kes on meie kodud kahel korral müünud vene barbarismile. Peame võitlema meie oma ajaloolise vihavaenlase ülbe uhkuse eest. Neetud sõda! Ainult viha venelaste vastu hoiab veel mehi koos. Võitleme segaste tunnetega, ühel pool trots nende vastu, kelle eest oleme sunnitud võitlema, teisel pool viha venelaste vastu.

Tambime vaevaliselt edasi. Raske varustus rõhub õlgadele. Minu teises rühmas on kaks MG 42-te (saksa kk), kolm püssgranaadipildujat ja ülejäänuid suurepäraseid tuliuued rünnakpüssid. Hea varustus annab siiski teatava kindlusetunde. Peatume. Mind kutsutakse kompüli juurde ja saan lahingukäsu, mis on kõike muud kui lahingukäsk nagu olen seda kunagi õppinud. Olukorrast on teada niipalju, et venelased asuvad teiselpool jõge. Meie kompaniist paremal on ungarlased, vasakul lõik lahti, kuhu varsti tulevat meie kolmas kompanii. Nae-ratan kurvalt. Ei mõista, kuidas saavad nad täita nelja-viie-kilomeetrilise löigu ühe kompaniiga. Kuulduste kohaselt on meie esimene kompanii, kes juba eile õhtul saa-

deti Strausi alla, segi pektud ja muid üksusi pole Neuhammerist välja saadetud.

Asetan mehed piki jõe kallast põllukraavi taha positsioonile ja lähen ise Neu-Ölsi külla kompanii komandopunkti, mis jääb lõigust poolparemale selja taha, umbes 300 m kaugusele. Kompüli pole silmapilgul seal.

Pöördun tagasi meeste juurde, sest ei või kindel olla niisugustele, kes ainult paar päeva on koos olnud ja kokku lapitud jalaväe, kahuri- ja haigetekompanii meestest. Teel tagasi kukun kuhugi kaevikusse. Kirun endamisi vandesõnu. Äkki kuulen tassist venekeelse aktsendiga kõnet. Peatun hinge kinni pidades. Kas siis tõesti juba?... — Halt! Wer da? kostab pimedusest.

— Deutsche, vastan ja jään ootama.

Kaeviku nurga tagant ilmub tulekuma paistele lõdisev ungarlane, püss ettesirutatult käes. Kūsin olukorda. Viletsas saksa keeles suudab ta kuidagi selgitada, et venelased on üle jõe tunginud ja on juba küla esimestes majades. Kuigi sellest suunast kostab tõepoolest kergerelvade raginat, ei taha ma seda uskuda, sest meie esimene rühm pidi seal positsioonil olema.

Lähen ette oma poiste juurde, kuna ungarlased jäid oma raskekuulipildujat lahti võtma, et anda positsioon käsukohaselt üle, s.t. jätta meie lõik ka paremalt lahti. Jube kahtluse ja lootusetuse tunne haarab mind sel hetkel, kui jõuan selgusele meie töölis-olukorras.

Minu vasakul tiival on kolmas rühm leitnant Tõnissoni juhtimisel. Lähen tema juurde, et ka temale olukorda selgitada. Lepime kokku, kui venelased peaksid meist mööduma, siis teatame teineteisele juhtunust ja tõmbume tagasi nagu olukord dikteerib, sest jääda positsioonile, kus pole kõige algelisemaidki varjumise võimalusi, on enese ja meeste tapmine.

Käin veelkord positsiooni läbi, julgustan mehi ja istun siis mättale, et veidigi selgusele jõuda olukorras, mis tundub painajaliku unenäona. Pimedusest läheneb keegi ruttaval sammul. Mu üllatuseks esineb mulle esimese rühma esimese jao ülem ja teatab, et venelased tõepoolest on juba varem üle jõe tunginud ja esimene rühm sattunud positsioonile minnes üllatuslikult venelaste keskele, ning et rühmaülem koos kahe jaoga on jäljetult kadunud.

Rügemendi puhkpilliorkester harjutamas

Ruttan oma rühma paremale tiivale. Lassen tuua esimese rühma riismed enese juurde ja asetan mehed tiiva julgustuseks. Nean rasket olukorda. Pöördun tagasi oma rühma juurde. Nüüd alles meenub, et olen hommikust saadik söömata ja tunnen kui näljane olen. Avan leivakoti ja teen paar võleiba. Need söönud valdab rammestus liikmeid. Päevane raskes lahinguvastustuses marss metsas annab end tunda. Vabastan vöö, millel ripub hulk „koli“: pistol, kiiver (mis on küll enam tüliks kui millekski muuks), laetud rünnakpüssi magasinid, leivakott kolme päeva marsitoiduga ja labidas. Sirutan väsinud keha ja vaatan taevas säravaid tähti.

Jaa, samu tähti vaatlesin ka aastaid tagasi, kui tulin koolist koju, kus mind ootasid isa ja ema või saatsin pärast lühiajalist kohtumist oma tütarlapse koju. . . . Mõtte katkestab jalaväerelvadest puhkev torm minu lõigus. Jooksen esimese jao juurde, kes annab meeleheitlikult automaattuld. Eest, kahekümne meetri kauguselt välgatab tuli kone suudmest heleda plagina saatel, vannutakse vene keeles, kuulub haavatute oiged ja korinat. Haaran kaks meest enesega kaasa ja ruttan ette, on ilmselt tegemist venelaste kuuresalgaga.

Jõudnud jõe äärde, kuulen ainult eemale ruttavaid samme. Tulistan hääle suunas paar valangut ja pöördun siis lootusetult tagasi, sest venelased viivad oma langenudki kaasa, rääkimata haavatuist. Kell võib olla umbes ühe või kahe paiku.

Mööduvad pikad hetked.

Teiselpool jõge süttib uus hoone, nagu näha vajavad „iivanid“ valgust. Samast suunast kostub ka mootorite mürinat ja roomikute kolisemist. On seda nüüd veel vaja, mõtlen, hommikul võime saada tanke. Eemal külas on aga lahingumüra jäänud vaikseks.

Korraga vingub midagi madalalt üle pea. Instinktiivselt tõmbun madalamaks. Ei taida alguses, kustpoolt valang tuli. Varsti on aga selge, kui roosakaspunased leekkuulid seljatangant külast üle pea lendavad.

Alguses teeb ungarlaste närvilikkus pahaseks, sest minu arvates tuli valang ungarlaste kuulipilduja ja komandopunkti suunast, kus see oli õhtul olnud. Saadan kaks meest ungarlaste positsioonile, et nad selgitaksid neile olukorda ja jätaksid omadele selga tulistamise. Igaks juhuks hoiatan neid ja käsen neil ettevaatlikult läheneda, sest ei või alati kindel olla, kes

tulistab. Pikkamööda hakkab kahtlus siiski hinge närima: ungarlased seadsid ju kuulipildujat kokku, et positsioonilt lahkuda. Esimese rühma jaoülemade ettekande järgi olid venelased juba üle jõe tunginud ja ühe meie rühma segi löönud. Ja roosakas-punased leekkuulid — need on ju vene päritoluga. Venelased on siis tõesti juba meie seljatangal!

Samas jookseb kolmanda jao ülem minu juurde ja kannab ette, et side kolmanda rühmaga on katkenud. Ruttan vasakpoolse rühma lõiku. Jõuan esimese pesa juurde — tühi. Järgmine samuti. Lõpuks nende kuulipildujapesa: lahtised lindikastid, lint osalt porri tallatud, gaasitorbikud, labidad vedelevad mahajäetult ümber pesa.

Kirun vaikselt läbi hammaste vandesõnu. Tulles tagasi, tunnen kibedust, et ei või enam oma kaasmaalasi usaldada, rääkimata sakslastest. Kompüli pole ma õhtust saadik näinud. Olen oma rühmaga üksinda positsioonil, kilomeetri laiune laudsile põld seljatangal ja tiivad lahti.

Ootan meeste saabumist, kes peaksid tooma selguse olukorda. Saabub ettekanne, mis paneb mind jahmatama: umbes veerand tundi pärast meeste lahkumist oli kuulda ungari kuulipilduja suunast ägedat tulistamist konedest ja Degtjarevist, seejärel valitses jälle vaikus. Ei julge mõelda mõtet, mis surub end vägisi ajju: võib-olla ei tulegi need mehed enam tagasi? Välja-saatmise hetkest on möödunud kindlasti juba tund, kui mitte poolteist. Ootan veel. Tuhanded mõtted lendavad peast läbi, iga hetkega muutub selgemaks, et venelased on langenud nende ohvriks. Päevaks ei või siia jääda, siis oleksime märklaudadeks lasketiirul: jääb võimalus vaid taanduda lagendiku servale, üles kaldale. Kuigi võin hiljem sõjakohtu alla langeda omavolilise taandumise pärast, pean kallimaks meeste elusid, kes siia jäädes oleksid määratud kindlale surmale. Siis — tagasi.

Kutsun jaoülemad enese juurde. Annan neile käsu. Peame kiirustama, sest idas helendab juba. Sammume pikas kolonnis üle küntud põllu ja jõuame hõreda männiku servale. Ohkan kergendatult. Asetan mehed kiiresti siilpositsioonile, kuulipildujad lagendiku ja küla suunas ning meie kaks „Panzerfausti“ kummalegi poole külla viivat teed. Kes neid venelasi teab, öösel sõitsid oma masinatega teiselpool jõge.

Saan teada, et ungarlastel on läheduses

telefonipunkt. Ruttan sinna ja võtan Kegleriga ühenduse. Kannan talle olukorra ette ja saan temalt käsu, toetada tulega kahe ungari kompanii vastukallaletungi Neu-Ölsi külale. Vaevalt saan asetada käest kõnetoru, kui puhkeb äge tuli minu rühma poolt. Jooksen ette. Umbes 150 m kaugusel lamab venelaste ahelik, selgesti on kuulda venekeelseid käsklusi ja kohe kõlab nende kogupauk. Meie kuulipildujad tulistavad vahetpidamata, juba lõhkevad meie esimesed püssgranaadid venelaste keskel. Valitseb nõrk koiduhämarus ega saa kindlaks teha tabamusi.

Lõhkeb esimene, siis teine granaat meie positsioonis. Selgub, et teiselpool jõge seisab majade vahel tank ja annab meile tuld. See pole küll kuigi tabav, kuid moraalselt mõjub siiski. Juba lõhkevad kolmas, neljas ja uued mürsud meie ümbruses. Vene ahelik meie ees hakkab hüpetega lähenema. Märkan, et ainult üks meie kuulipildujaist tulistab. Jooksen teise kuulipilduja juurde. Toimikond on kadunud, kuulipriis seisab positsioonil mahajäetult. See on laetud ja laskevalmis. Venelased aga trügivad lähemale. Viskun pessa ja rebin kuulipilduja õlga. Nüüd hüppab vaenlasel terve jagu, nad on ainult 50—60 m kaugusel. Sihin, vajutan päästikule. Kõrvulukustava kärinaga paiskab mu MG lühikeste valangute kaupatina venelaste ridadesse ja sunnib aheliku pikali viskuma. Tulistan uuesti. Kuulipilduja rappub ja surub mind tagasi. Kallalitung on uuesti seisma pandud. Võtan tiheidalt kokku kuhjunud vankad kirbule. . . . Korraga sähvatab midagi silmade ees ja saan tugeva põrutuse vastu õlga. Samas kukub kuulipilduja liivale.

Lähemal vaatlemisel selgub, et „iivanite“ poolt saadetud juhuslik kuul on tabanud MG jala ühenduspolti ja selle purustanud. Annan relva kahe lähema mehe hoole alla ja ruttan teise kuulipilduja juurde.

Saan aru kuidas lahing on mind haaranud: suu kuivab, huuled on lõhkenud, olen higinen. Annan ise tulekäskluse. Õhku käristava raginaga tabab meie kogupauk vene ahelikku. Äkki kerkib kalda serva tagant kõrvalpesa ette venelase tume kogu, kes vajub aga, pillates püssi, ja käsi üle pea heites langeb seljale. Meie kaevikutest tõuseb võidukas hüüe; üksikud venelased jooksevad tagasi. Annan täpsuskütile korralduse need ära noppida.

Pilk lahinguväljale näitab meie tule tõhusust. Luitunud kõrrepõld on kaetud ve-

nelaste laipadega, kohati tihedalt, teisel hõredalt.

Meile ei anta pikka aega rahu maitsta. Juba kohiseb õhk. Varjume. Kõuekärgatusena langevad venelaste rasked „kähkid“ meie positsioonile, killud lendavad vingudes ja surisedes laiali, seal murdub puulatv. Raksatades langevad uued granaadid, mulda tuiskab üle kaevikuääre. Vajutan esmakordselt kiivri pähe.

Tõstan ettevaatlikult pea üle kaevikuääre. Tänu enne valmis kaevatud kaevikuile ei näi peale ühe kergelthaavatu meil veel kaotusi olevat. Saadan mehe taha.

Juba ligineb eemalt uus ahelik, distants on veel liiga suur ja ma ei luba tuld enne aegselt avada. Korraga tabab kõrv mootorite mürinat. Kuum värin vajub üle keha. Tahtmatult lendab mõte läbi pea — tankid. . . . Siis aga paisub rind rõõmust ja kergendusohe libiseb huulilt: meie Focke-Wulf hävitajad kihutavad madalalt üle metsa avades külale pardarelvadest tule. Kõrgemal ilmuvad pilvedest stukad, „Panzerjägerid“. Majesteetlikult lendavad nad pilvede vahel nagu kotkad, kes varitsevad saaki, aeglaselt, rahulikult pööreldes.

Ahelik on ees pikali viskunud. Üleolev rahuldustunne asub rinnas. Saabuvad esimesed ungarlased. Poleks kunagi võinud kujutleda meie lõunapoolseid suguvendi sääraseina, ilma igasuguse lahingukorraga, ilma juhtkonnata, jooanud karjana. Suure halooga viskuvad nad kalda servale ja avavad korrapäratu tule. Minu kõrvale viskunud ungarlane tõmbab taskust viinapudeli ja pakub mulle rüübata. Lühikese peara-putusega lükkab ta pakkumise tagasi. Esimene mulje ungarlaste lahingumoraalist näib olevat hea, aga kui „kähkid“ kukuvad uuesti meie keskele, valgub kari laiali. Kaks ungarlast lamab surnult samblal, üks oigab haavatuna mõned meetrid neist eemal.

Kutsun oma virgatsit, et saada teda ungarlaste kompüli juurde, aga mees ei ilmu. Lähen otsima ja leian ta raske kõhuhaavaga lamamas. Saadan tema kui ka haavatud ungarlase taha. Närviline tulevahetus käib lakkamatult edasi.

Varsti märkan, et ungarlased on eranditult kadunud ja lahingukära kostub nii vasakult kui paremalt meie selja tagant. Ehmun sellest avastusest. Kas oleme jälle pudelis või koguni rõngas? Tahan võtta ühendust Kegleriga, aga telefonistid on kadunud koos telefonidega. Oleme jälle üks-

sinda. Võtan põuest oma truu soome kompassi ja keeran jaotusrõngale arvu 45. See on suund läände. Kaalun veel, kas jätta positsioon ja alustada kablutamist, sest muid võimalusi ei näi enam olevat. Kell on praegu 2, pole veel saanud söögile mõeldagi.

Seljataga kaugenev lahingumüra viib ühele ja samale selgele otsusele.

Jätan üksikud mehed ette julgestama rühma taandumist. Kogun mehed 150 m tahapoole tihedasse männikusse. Kõikide nägudel peegelduvad möödunud pingutsed, aga ühtlasi ärevus siit pääseda. Kutsun ka viimased mehed tagasi. Ülelugemisel selgub, et rühma 36-st mehest, plus umbes kümme esimesest rühmast, on järele jäänud ainult 21. Üle 50% on jalga lasknud.

Asume kiiresti teele lääne suunas. Liigume lahkrivis läbi männiku. Metsaalune on täis mahaloobitud varustust. Meenub pilt 1941. a. augustikuust, kui venelased Eestist taandusid. Praegu on siin aga osad vahetatud ja meie oleme need, kes kannatavad.

Marsime edasi. Kontrollin vahetevahel kompassi järgi suunda. Kella kolme paiku jookseb risti meie liikumise suunale moonduilikonnas mees. Selgub, et jooksja on meie kompanii virgats. Saan lühikese aga küllalt selge ülevaate olukorrast: venelased on tunginud tankidega Strausi teeristile, 6 km meie selja taga. Järelikult on pataljoni staap sealt lahkunud või laiali löödud. Teen eneses otsuse: säärast sõda ma ei pea enam edasi, kus mitte kedagi usaldada ei või. Kui siit veel terve nahaga välja saan, siin „kablutama“ oma meestega nii kaugele läände kui võimalik. Meid on nüüd kokku 23 — minu õnnearv.

II

KELL 01.00 ASTUB JÕUSSE VAHERAHU . . .

Täna on kümnes päev. Oleme jätanud seljatihaga 350 km tolmust maanteed, hulga sõjapalavikus Mecklenburgi linnakesi ning madalrännakuid. Päevas tehtud 35 km marsi on muutnud jalad elutuiks pakkudeks. Mehaaniliselt tõuseb jalg teise ette, riided on kaetud paksu halli tolmuga ja kurk kuivab. Venelaste kiire edasitung saksa rinde kokkuvarisemise tõttu sundis meid suuremat puhkust pidamata edasi marssima. Juba teist päeva on maanteel kolm kolonni tihedalt üksteise kõrvale kuhjunud, kõigi sama suund — läände.

Paremal meist tõttavad sõjapõgenikud: kaks vanakest tirib enda järel ülekoormatud vankrikest, laubal sätendavad hikipisarad. Nende järel ruttab noor naine lapsevankriga, kus nutab väeti. Meie kõrval veab kaks hobust rasket põgenike koormat, millele tõmmatud kaartega present. Igaüks on oma kodu jättnud, võttes kaasa nii palju kui keegi suudab vedada. Pool aastat tagasi olid ka minu vanemad säärases kolonnis. Mõistan, mida see tähendab. See on sõda!

Vasakul meie hallist kolonnist veereb lõputu motoriseeritud üksuste rida, auto autos kinni. Siin-seal on mõni sõidukõlbamatu rüüstatud sõiduk kraavi tõugatud, mis meie poiste poolt veel kord läbi tuhnikakse, hoolimata keelust. Distsipliin on langenud. Gaasitorbikud ja varustus, mis tundus vähegi üleliigne, on ammu metsa loobitud, et veidigi kergendada marssi. Toit on olnud kogu teekonna kestel viletsaim, mida oleme sõjaväes saanud: kuiv leib kasina määrdega ja veidi sooja teed. See on kõik.

Jutud liiguvad, et venelased on meist kogu päeva marsi võrra järel olnud. Nüüd aga on nende poolt juba asula vallutatud, millest alles kaks tundi tagasi läbi marssisime. Aga ka liitlaste üksused ei tohiks enam kaugel olla.

Saabume Neustadti. Tänavad on palistatud ahastavate inimestega, linna serval kostuvad õhkimise kärgatused ja seenetaolised mustad suitsupilved kerkivad üles.

Korraga läbib tänavaid hüüe:

— Die Amerikaner! Die Amerikaner!
Rahvas tungleb kõnniteedel edasi.

Järgmisel tänavanurgal avaneb kummaline pilt: kaks khakivärvilisse dressi riidetud pajataolisid kiivreis meest seisavad tänavanurgal väikese sõjaväeauto kõrval ja suitsevad rahulikult sigarette, pistolid hooletult vöövahale torgatud. Kas tõesti ameeriklased? Suurima rahuga seisavad nad seal ja vaatavad lõputuid põgenevaid kolonne. Kellelgi ei tule mõttessegi neid tulistada, veel vähem vangistada. Samuti ei näi neil mingit viha olevat sakslaste vastu. Kummaline on sõda läänes.

Lootus tärkab. Võib-olla on juba homme sõda meie jaoks ameerika sõjavangidena. Siis on pingutav marss siiski tulemusi andnud, oleme pääsenud venelasteohust. See mõte annab jõudu, samm on reipam ja meeolugi parem. Mulle meenuvad mu ema viimased sõnad:

Võitlus käimas Soome lahe rannal Kannaksel

— Kui sa Saksamaale peaksid minema, siis katsu ennast inglastele vangi anda.

Kes võis siis aimata, et ma üleüldse Saksamaale jõuan, pidin ju Eestis metsa minema. Aga ema on mu saatust ennegi ette aimanud, siis ka seda . . .

Marsi sihtkoht on Lüblövi küla, kuhu on veel 10 km. Seal peab asuma 103-nda Panzer-Korps'i staap. Hämaridub, kui jõuame külla. Kõik hoopid on mehi täis, siin-seal liigub kõrgeid ohvitseri. Õhus on tunda kõrgepinget. Varsti peatume. Meie eelkõmando mehed juhatavad üksused öökorteriesse. Paigutan oma rühma ühte tallu puhkama ja otsustan ka ise vara magama heita, sest homme päev võib tuua suuri pingutusi.

Tulevad patül ja kompül ning nüüd saan teada, et homme, 2. mail, kell 01.00 astub jõusse vaheharu liitlaste ja sakslaste vahel. Saan korralduse meestelt relvad ära korjata.

Teen vaheharu-teate meestele teatavaks, mis juubeldusega vastu võetakse. Ei taipa algul hetke suurust. Pikkamööda hakkab selguma tõde: sõda on lõppemas! Silmapilk, mida on nii kaua oodatud, on saabumas. Tunnen, kuidas raske koorem langeb õlgadelt.

Kui tulen tagasi, kutsub patül mind sõja lõppu pühitsema. Istun saksa olukorrale

vaatamata rikkalikult kaetud lauda: härja-silmad singiga, hautatud juurvili, ameerika loomaliha konservist valmistatud eine ja šampanjapudelite patarei laual. Kinnitame näljast keha. Kell on 0.58! Kallame klaasid täis ja ootame . . . Peaaegu kuus aastat rahvastevahelist heitlust, hävitamist, ahastust ja tapmist — nüüd saabub hetk, mis on esimeseks sammuks rahuks. Valitseva õnneliku rahuldustunde kõrvale võrsub aga ikka tugevamini ja sügavamale mure Eesti pärast. Kas suudavad Inglismaa ja USA Eestile tagasi anda demokraatliku korra, vabaduse, või jääb meie armas maa vene toore võimu alla? Kell on 01.00. Tõstame klaasid ja soovime üksteisele õnnelikkude sõja lõppu ja — Eestile vabadust!

Kell kolm uinun oma mugavas voodis kahe lina vahel.

Ärkan kella üheksa paiku ja lähen poiste juurde. Korralduse kohaselt viin rühma relvad kogumispunkti, kus ees ootab juba suur riit püsse ja hunnik pistoleid. Vabastan võõrihvalt pistolikabuuri ja viskan selle kaarega teiste juurde hunnikusse.

Kell 10 saabuvad ameeriklased oma väikestel masinatel — jeep'idel. Mulje neist on omapärane: kiivrid kuklas, sigaretid tolmnevad hooletult huulte vahel või suu mälub vahetpidamata närimiskummi. Silmis helgib muretu pilk. Kohe läheb äri lahti, püs-

tol — 20 sigaretti. Küllarahvale jagavad need kaubotaolised tegelased shokolaadi, kompvekke ja muud suupärast.

Meile antakse marsisuund — Hagenov. Muuseas lisatakse, et tsoon idapool Hagenovi antakse kell 14.00 venelastele üle. Peame kiirustama! Teeäärseis külates lehivad valged lipud majade aknaist. Rahvas on leinameeleolus. Kurvalt vangutatakse päid, nähes meie noorte poiste kolonni. Siit-sealt kuuldu:

— Die sind ja noch so jung. Die sollten zu ihren Müttern.

Arglikult silmitsetakse ameerika sõdu-reid, kes aga tsiivilelanikele mingit tähelepanu ei pööra. Seda suurem on nende huvi sõjaväelaste käerandmete ja kellataskute vastu. Minagi pean esitama mitu korda oma lagedat käsivart. Aiasin säärast apeli ette ja torkasin oma ajanäitaja saapasäärde. Aga nii mõnigi mees näeb oma kella ameeriklase taskusse libisemisel viimast korda.

Meist kihutab pöörase kiirusega mööda autokolonn, koormail paksuhuulelised ja tõmmu näovärviga neegrid. Huvitaval kombel on neegrid ainult järeleveokolonniades, kuna rivikoosseis on ainult valgeist.

Jõuame Hagenovi. Meid juhatakse ühele põllule, kuhu jääme ööseks. Öhtul hakkab vihma piserdama, ka tuul tõuseb. Vihm muutub tihedamaks ja peksab läbi kuue, jalgealune muutub vedelaks saviseks pudruks. Kuski pole kohta, kuhu saaks ennast pikali visata. Et veidigi sooja saada, põletame ühest põllule tõugatud autost leitud puupiiritust.

Esimest korda tunnen vangi viletsust.

Istun bensiinikannule ja suitsetan viimaseid sigarette. Millal jõuaks ometi hommik! Lõdise külmast, kuna riided on lähimärjad. Kaskjal on hankinud kustki purgi konservjuustu, asume ahnelt paljast juustu sööma, sest täna on see meile esimeseks eineks. Sellest ei jätku aga kauaks. Aeg möödub teosammul, tundub igavikuna. Tukastan tule ääres. Poolunes möödub öö. Lõpuks lööb idakaar kumama.

Täna, kuuendal vangipäeval, haarab kuulujutt laagri: saame toitu! See on esimene kord kuue päeva jooksul. Tõusen asemelt, et jõuda selgusele jutu tõepärasuses. Siinmade ees läheb mustaks, heledad ringid jooksevad kaugusse, varsti möödub see. Kirun endamisi oma nõrkust. Tõepoolest, juba tulebki korraldus saata kaks meest sadakonna toidu järele. Kaks meest — sajale mehele toitu tooma! Lähen tagasi telki ja heidan uuesti pikali.

Kuulen poolunes kaskjala häält:

— Härra leitnant, tõin teie toidu!

Mulle ulatatakse kaks biskviiti, kuubike loomaliha, väike tükk shokolaadi ja kolm kompvekki. Lohutuseks kuulen veel, et õhtul saavat pool liitrit suppi.

Söön ettevaatlikult oma toidunatukese ja laskun tagasi asemele.

Kui kaua see nii kestab? Kui kaua peame vastu?

Hu.

Talvel 1945/46,
Zedelghem'i vangilaager, Belgias.

ILMAR JAKS

SOOLASAMBAIST, NAHAPÄÄSTJAIST JA SURMAPÕLGUREIST

Kolmekümnendate aastate lõpul, olles koolipoiss, viibisin seltskonnas, mis koosnes enamasti keskealistest ja vanemaist. Ei mäleta, mis olemine see oli või mis rahvas sääl kokku oli tulnud; niipalju aga meenub, et juttu oli sõjast, sellest, kuidas nemad, isad, olid lõõnud Võnnu all, landesveeri ja enamlaste vastu. Keskustelu, iseenesest huvitav, tekitas aga kuulajas tunde, ühe reaktisiooni, mida täpselt ei oska nüüd hiljem määratleda. Mulle mõjus kuidagi veidrana, et inimesed võisid nii suure ohinaga rääkida sündmusist, mis leidnud aset paarikümne aasta eest, väga ammu. Täna seisiks uksel, homme heiaustus tuleviku peeglistest, sääl aga istusid koos inimesed ja tuiutasid minevikku, muutusid möödunud sülle kahmates ägedakski.

Hiljuti olin Rootsis ühel kokkutulemisel, tootäie neljakümne killas. Vaevalt tere öeldud, iva hamba alla saadud, oldi tagasi Jalkalas ja Taavetis. Otse jõkke, prantsatades maha, tuli peale. See oli õige, see oli vale, igal juhul.

Laudkonna keskel tukkus peremehe poeg, eestlase näoga ja rootslase ilmega, Skandiina vias suureks kasvanud soomeugrilane. Istus ning jälgis sõnatult vanade kemplemist ammuse ümber.

Ei tea, mida too nooruk meie keskel mõtles või tundis. Võisin aga tunnistada, et ta aeg-ajalt end rahutult nihutas, randmekella kiikas. Kuulid Raadi vallamaja kohal vihisesid, patrull oli otsaga Rajajõe kaevikus, maja troonipärijal näisid mõtted viibivat kuski mujal. Ning siis taipasin, et nii see oli olnud ja pidi olema ka tulevikus, läbi inimpõlvede ahela; et tolle kahekümnesse haigutusi oli legitime, et ta kramplikult huvipuuduse varjamiseks kokku pitisitunud lõuapärad kujutasid generatsiooni haigutust generatsiooni näkku. Pole midagi hambutumata kui minevik, kuulsin endas sõnavat kellegi õrritavat häält. Pole midagi koolnumat kui eile, kui varisenud puuleht homse puisteel.

Mõni päev hiljem helistas Martin Juhkam ja küsis, kas mul oleks midagi „Põhjale Tähistel“ jaoks, mõni artikkel, veste või

midagi muud. Lubasin midagi kirja panna, kirjutada aastal 1966 soomepoistest. Enne pihta hakkamist sirvisin ajakirja üheksandat numbrit, kusjuures pilk jäi pikemalt peatuma Kaul Andrus Kadaka ja Evald Uustalu kirjutistel. Soomepoiste poliitilisest taustast. Eesti vabatahtlike liikumise algus Soomes. Soome siirdumise põhjused, lõpp ja tagasipöördumine Eestisse. Lehitse sin ka ajakirja varasemaid numbreid. Meie oleme legendi loojad, lugesin. Teie olete vabaduseks kutsutud. Isamaa jääb. Lehitse sin ja superlatiivid, aina ülevad sõnad mu ees kerkisid nagu müür: Soome sepa mõök, Lembitu ja Tasuja päevilt ning Vabadussõjas. Aamen.

* * *

Niisiis: Soomepoiste liikumisest on loendamatu hulk artikleid päevavalgust näinud, sellel teemal on loodud luuletusi ja novelle ning kirjutatud romaane. Kahekümneühe rügemendi aastapäeva aktuse puhul on peetud vähemalt nelikümne kaks vastavasisulist kõnet. Kogu see probleem, eesti vabatahtlike liikumine Soomes Teise Maa ilmasõja ajal peaks teiste sõnadega olema põhjalikult läbi mõeldud. Seetõttu ainult paar omapoolset ääremärkust.

On tõsi, et seda liikumist 1943. aastal ei algatatud ega juhitud mingi keske organisatsiooni poolt Eestis, et enamasti talitati endaalgatuslikult. Samuti pole aluseta väide, et sakslaste juhm okupatsioonipoliitika kujutas olulist tõukejõudu liikumise tekkimisel ja meeste Soome siirdumisel.

Ei tohiks aga unustada, et ülelahe põgenemise ikkagi võib-olla üheks kaaluvamaks ajendajaks oli soov toleaege Eestimaaga võrreldes kindlamale kaldale jõudmiseks, oma naha turvalisemasse paika päästmise iha. Sest lorigi kõrvale ja käsi südamele: nii ta oli, nii nägi välja suur osa psühholoogilisest tegelikkusest. Olen igatahes selkohast mõõnust kuulnud kaastaste huult, lugenud seda meeste silmist, tajunud seda õhkkonnast Kuokkala koolimajas ja Jalkala rannaliivas. Õige mees laseb õigel ajal õigest kohast jalga — see eht sõdurshveiklik parool on minu arvates siinkohal

adekvaatsemaks diagnoosiks kui peokõnelejalikud targutused poliitilisest orientatsioonist ja sõjastrateegilistest kaalutlustest. Et isamaale vabadust võita, tuli merele sõita, nii ütleb küll laulusalm; kuid mehed, kes 1943. a. aprillis Karjala Kannakse poris soomlasist ülemuste ette rivistusid, kujutasid alles kujunemata näoga vennasrahva väliahall riidetud põgenikke.

Alles hiljem ilmusid silmapiirile ideoloogid, kõnetoolita jäänud oraatorid, valge kraekaelusega koguduserajajad. Koostiselt ebaühtlasest sõduritemassist pidi saama kollektiiv põhimõtete ja sihitootlustega. Kuna kodumaalt jalga laskmise faktist ainuüksi ei jatkunud maailmavaate kokkuklopsimiseks, tuli selline luua. Te olete inglise orientatsiooni kandjad, öeldi silmi hõõruvatele alocatele. Te kujutate kompromissitult Eesti iseseisvuse taastamise nõuet, kuulutati kõrvu kikitavale sotamiehele. Oma elu ohustades hiilisite Kolga randa, lükkasite paadi lainetesse ja tüürisite vanakumatut poliitilist kurssi hoides totalitaarsete rezhiimide karide vahelt Soome, räägiti veel kogenematule püssikandjale.

Eestist lahkumise rohkem või vähem triviaalseid eramotiive ei olnud enam, kolmanda võimaluse maagilisest mõistest sai moraalset alibit kõikidele.

* * *

Sündmuseks JR 200 võitlusloos, mille ümber kõige rohkem piikide mürdmist esinenud, on muidugi rügemendi kojupöördumine augustis 1944. Soomepoiss on tarkade vaatlejate poolt küll peaga vastu müüri tormanud liblikaks ülendatud, küll juhtide propaganda vilepillist laeva meelitatud oinaks degradeeritud. Kõiki taolisi seletuskatseid on iseloomustanud soov kahetuhande mehe samm mingi ühise nimetaja alla seada, ühise motiivi külge haakida.

Puutuvalt sellesse sündmusse peaks, esiteks, olema vaidlematu, et rügemendi poleks sarnasele sõidule suutnud peibutada ükski komitee, telegramm või ukaas. Samuti ei tohiks olla kahtlust, et enamusele kojupöördujaist ütles vähemalt kui mitte mõistus, siis nende instinktid, et augustis 1944 oli lahing Eestimaa pärast juba otsustatud, et sündinud tõsiasja suutnuks muuta ainult ime. Mehed teadsid, et kodumaal ei oodanud neid muud kui põgusalt heias-tuv Tallinna siluett, mõni käeviihe armsa-

malt ja sõja verine haripunkt, viimne lahing.

Sellest hoolimata astusid mehed laeva, mis kaiveeres jumalagajattu viibanute silmis sai surmamõistetute laevaks musta purjega. Miks?

Arvan, et suur osa vastust peitub jällegi tõsiasjas, millela soomepoisile kui mõistele ei saa ilma ta palet võltsimata läheneda ei 1943. ega 1944. aastal. Pöörduda tagasi Eestisse oli psühholoogiliselt täiesti järjekindel samm meeste poolt, kes hoolimata ilusatest sõnadest ja lehvivatest lippudest oma sisimas tunnetasid end põgenikkudena ja kes ajaloo silmis ei tahtnud jääda oma naha päästjate, kergema ja kõlavama rindejoone valinud rügemendiks. Astuti samm, mille tõukejõud ja motiivistik asuvad väljaspool igasugu poliitilisi konstellat-

Rajajõgi raudteejaama juures

Jaikala sangarite mälestuspäeval

sioone. Kas tahate Eestisse tagasi pöörduda, küsiti mehelt silmast silma, ja vastamise hetkel ei juurelnud küll asjaomane, mis tema otsusest võis arvata Ribbentrop, Varma või Vanakurat ise. Kell tiksus toimisto seinal, higipull läikis valiku ette seatud mehe laubal ja kategooriateks, mõtlemise ja olemise põhivormideks polnud sel hetkel mitte demokraatia ja diktatuur, mitte teine, kolmas või neljas võimalus, vaid ohver ja lunastus.

Rügemendi tagasipöördumine Eestisse polnud ei ideoloogiliseks ega sõjapoliitiliseks vaid psühholoogiliseks paratamatuseks.

* * *

Käesolev artikkel valmis, postitamiseks juba margistatudki, kohtasin kaasvõitleja K-d, keda kakskümmend aastat vaevanud Eestisse mitteläinu visahingega kompleks. Tund aega enne laeva väljumist Hangöst paiskus kaasvõitleja K-le kaela ta naine, kes — teoksil olevast mingeid teid pidi informeeritud — mehele toeks tõtanud. Sa

ei lähe, Priidu! Nagu oma elukuudi külge aheldatud peni niutsus vahva sõdur K. sääli kaiveerel ja muutus pardale tõusnud kaaslaste silmis aina pisemaks ja pisemaks.

„Siis kui teised jutustavad teekonnast Tartu alla, pean mina vaikima,“ sõnas kaasvõitleja K., täna nii nagu loendamatul korral meie varasematel kohtumistel Rootsis.

Olen püüdnud oma relvavenda lohutada igasugu väidetega. Olen talle seletanud motiividest; et ühe teo väärtuse mõõdupuuks pole tegu kui niisugune, vaid selle taga peituvad ajed. Olen talle kuulutanud valitud peatükke kasufilosoofiast; et ühe samu väärtuse kriteeriumiks on selle tegelik tulemus. Olen püüdnud teda õigustada vihjates ta tookordsele kohustusele olla oma naisele hea mees. Olen talle Pirandello tsiteerides püüdnud selgeks teha, et on lihtsam saada kangelaseks kui olla aus inimene: ükskord elus võib igamees sangariks kerkida, ausa inimese troostitu päevatöö ei lõpe aga kunagi. — Ükski argument pole aga suutnud mõju avaldada mu vae-vatud kaaslasele.

„Siis kui teised jutustavad teekonnast Tartu alla, pean mina —“

Siis aga meenus mulle üks „Põhjala Tähistel“ üheksanda numbri leheküljelt vilksatanud mõttekäik.

„Sa tead, Priidu, mida mõeldi kolmanda võimaluse all,“ küsisin.

„Umbes.“

„Sa tead, et kolmanda võimaluse teostamise nimel tuli 1943. aastal Eestist Soome karata,“ jatkasin.

„Hm.“

„Ning sa tead, millist hoiakut dikteeris sama idee eesti vabatahtlikule Soomes 19. augustil 1944?“

„??“

Pärast hetkelist, pingsat vaikust ilmus mu sõbra palgesse roosa õhetus; nagu terve naasmine kosu ja näkku.

„Niisiis,“ summeerisin talle, „mitte oma naise, mitte kergema saatuse või muu maisemotivi sunnil, vaid kolmanda võimaluse mõtte teenimise nimel jäid sa tookord maha laevast musta purjega. Meelsasti tahtnuks sa viibida sääli pardal, sinu poliitiline südametunnistus ei lubanud aga sulle säärast kõrvalhüpset anglosaksi joonelt. Oled kakskümmend aastat istunud süüvangis, ilma et oleksid sooritanud kuritegu.“

„!!“

SOOME ÜLEMJUHAATUS JA EESTI VABATAHTLIKUD

Kapten Mauno Inkinen'i kõne JR 200 Koondis Göteborgis aastapäeval 06. 03. 65

Kevadel 1943 oli Soomes mitmele, muu-seas minulegi, saanud selgeks, et Eestist Soome suunduv vabatahtlike liikumine oli suuremalt jaolt Eestist organiseeritud ja et sel olid oma selged sihid. Olukord tol ajal oli Soomes säärane, et sellest asjast ei saanud palju rääkida, veel vähem kirjutada, kuna Soome oli olukordadest olenedes väga palju Saksamaast sõltuv.

Näiteks isegi nii hilja kui 22. sept. 1943 ja veel 14. 10. 43 nõudis Saksamaa kõigi eestlastest põgenike tagasisaatmist Eestisse. Ja põgenike hulka kuulusid muidugi ka JR 200 mehed, kes ei olnud sakslasilt luba palunud Soome siirdumiseks.

Konstateerin, et Rommeli kaotus El Alameinis aastavahetusel 42/43 ja natuke hiljem suurskatastroofi Stalingradis hakkasid end vähehaaval tunda andma ka Soome peakorteris. Mõned näited sellest, kui kaua see kõik aega võttis, Päämajaja Vapaaehtoistoimisto perspektiivist vaadates:

Aprillikuus 1943 tuli kõrgemalt poolt korraldus, et tol korral umbes 200 eesti vabatahtlikku, kes Helsingis ootasid teenistusse pääsemist, ei saa vastu võtta Soome sõjaväkke — mis siiski 8 päeva järel oli võimalik.

Kohe kui see keeld tuli, võtsin telefoniühenduse Päämajaja Komento-osasto ülemaga kolonel Vaalaga. Ma võisin temale ainult väga ettevaatlikult mõista anda, et nüüd oli küsimuses asi, mis võis olla palju suurem kui see võib-olla välja paistis.

Ühes memorandumis, mille ma 2 kuud hiljem — privaatsealt — saatsin mõnele kõrgemale ohvitserile, tegin ma muuseas selgeks need motiivid, mis Eesti vabatahtlikud ü-

diselt oma tuleku kohta esitasid, ja sellele lisasin järgmise lause: „Nende avalikult esitatud, enam või vähem vormiliste motiivide tagant paistab veel üks motiiv, nimelt saada Soomes võimalikult palju sõjalist koolitust ja kogemusi, mis olukordade muutudes Eestis oleksid väga tarvilikud.“

1943. aasta novembrikuus olin koos major Lönnrothiga ametlikul käigul Kannase rühma ülemaga, kindralleitnant Harald Ohquisti juures. Kõneluste järel, mis puudutasid eesti vabatahtlikke, ütles kindral Ohquist lühidalt ja selgelt: meie kohus on koolitada tulevasele vabale Eestile armee põhja.

Puudutan siin neid eeldusi, mis võimaldasid pärastise JR 200 loomist.

Kui ma tulin varasuvel 1942 Päämajaja Vapaaehtoistoimistosse, oli selle ülemaks veel kindralleitnant Oscar Enckell, kes 15—20 aastat varem oli muuseas olnud Soome kindralstaabi ülem.

Kindral Enckell kuulus marssal Mannerheimi lähedaste sõprade ringkonda, ja selle tõttu usaldas marssal Mannerheim teda eriti. Nii kõrge ohvitseri nimetamine Vapaaehtoistoimisto ülemaks olenes Rootsi vabatahtlike liikumisest, mis oli ka välispoliitiline küsimus ja mille taga oli eriti mõjukaid piirkondi Rootsis. See, et kindral Enckell nimetati Vapaaehtoistoimisto ülemaks, oli eriti tähtis hiljem JR 200 asutamisel. Vapaaehtoistoimisto asend Päämajaja hierarhias kujunes sel põhjusel väga omapäraseks, kuna Vapaaehtoistoimisto allutati otseselt marssal Mannerheimile — ja kindral Enckellile anti sellekohaselt väga suured võimupiirid välismaa vabatahtlikesse puutuvas küsimuses.

Sel ajal oli Hangö vallutamise osa võtnud rootsi vabatahtlike pataljon peaaegu täies koosseisus läinud tagasi Rootsi — Soome oli sellest jäänud üks vabatahtlike kompanii, mis oli saadetud Syvärile JR 13 koosseisu. Muud eri maadest tulnud vabatahtlikud olid paigutatud eri soome üksustesse.

Suvi 1942 oli vaikne ja midagi erilist ei juhtunud. Kindral Enckell, kes oli juba vana, palus ja sai sõjaväeteenistusest vabaks sügisel 1942 ja läks oma erateenistusse Laskela vabrikute juhatajaks. Vapaaehtoistoimisto ülemaks kindral Enckelli järel

määrati professor, major Erik Lönnroth, kes oli senini olnud kindral Enckelli lähem abiline. Mina jälle sain major Lönnrothi lähemaks meheks.

Päämajaja Vapaaehtoistoimisto seisukoht muutus sellega, et see allutati Päämajaja komandostaabi ülemale, kindralleitnant Tuompole. Tegelikult oli nüüd marssal Mannerheimi ja Vapaaehtoistoimisto vahel kaks kindralit, nimelt kindralleitnant Tuompo ja kindralstaabi ülem, jalaväekindral Heinrichs.

Kulus aga väga palju aega, enne kui sel muudatusel oli mingit praktilist tähendust. Kindralleitnant Enckellile antud volitusi sellega ei muudetud. Seisukord oli siis järgmine: ülemjuhatajalt alguses kindralleitnandile antud volitusi kasutas nüüd major ja majori ära olles võrdlemisi noor kapten.

Alles aprillikuus 1943 juhtus esimest korda, et Vapaaehtoistoimisto ülemaga volitusi piirati, kui oli küsimuses eesti vabatahtlike teenistusse võtmine. Aga — ütleksin seda hää meelega — see oli siis juba liiga hilja.

Juba sõja alguses teenis umbes 15 eesti vabatahtlikku niinimetatud Vallila pataljonis, mille ülemaks oli marssal Mannerheimi õepoeg, major Claes Gripenberg. Neist meestest võib ütelda, et need olid eestlaste pioneerrühm nr. 1. See pataljon võttis osa Hangö vallutamisest ja pärast seda paigutati ta Karjala Kannasele.

Need eesti vabatahtlikud teenisid major Gripenbergi pataljoni jääkärijoukkue's — ja olid kindlasti väga tublid poisid, sest sügisel 42 käis major Gripenberg Päämajaja Vapaaehtoistoimistost palumas, et kõik hiljem teenistusse astuda soovivad eesti vabatahtlikud saadetakse tema pataljoni. Ta palus ka, et tema pataljoni saadetakse kõik sellised mehed, kes varem polnud saanud sõjaväelist koolitust. Tema lubas nimelt korraldada koolituse oma pataljoni piirides. Major Lönnroth oli sellega nõus.

Tegelikult oligi see juhtum aluseks JR 200 hilisemale asutamisele — ja see oli võimalik ainult tänu Päämajaja Vapaaehtoistoimisto ülemaga iseseisvale seisukohale.

Nii lihtsalt võidi alustada midagi täiesti uut Soome armees — nimelt sõjaväekoolituse andmist välismaa vabatahtlikele rindeüksuses.

Kui oleksime pidanud käima harilikku bürokraatlikku teed, siis kahtlen väga, kas midagi säärast nagu sõjaväe algkoolituse korraldamist rindeüksuses oleks kunagi saadud läbi viia. Eri aegadel Soome saabu-

nud eesti vabatahtlikud oleksid arvatavasti pandud eri soome õppekeskustesse, üks-teisest lahku, ja pärast seda paigutatud eri soome väeüksustesse. JR 200 oleks vaevalt kunagi võinud sündida.

Juba varem, 1942. a. aastal, olid mitmed Saima kanalil tööl olnud eesti noored mehed tahtnud tulla Soome sõjaväe teenistusse, kuid kuna nendel puudus sõjaväeline koolitus, ei võidud neid vastu võtta.

Need poisid ei andnud siiski järele ja hiljem tuli neist — võiks ütelda — eestlaste pioneerrühm nr. 2.

Varsti pärast major Gripenbergi käimist Päämajaja Vapaaehtoistoimistost saatsid need poisid uue palve — ja nüüd ei olnud enam mingeid takistusi nende teenistusse võtmiseks. Põhimõtteküsimus oli selge ja mehed saadeti JR 47-sse, niinimetatud Vallila pataljoni. Nüüd mäletan veel nendest meestest ainult üht, nimelt Mart Oja, keda viimati nägin noore lipnikuna Niinisalosal suvel 1944.

Hilisügisel 1942 tuli esimene mootorpaat üle Soome lahe Eestist. See oli jälle midagi uut Vapaaehtoistoimistole. Tulnukad, mäletan neid 6—8 meest, olid saanud otse teisest riigist, öösel ja salaja. Aga nüüd tuli Mart Oja ja tema sõprade juhtum abiks. Seda võeti nagu pretsedenti nende uute meeste suhtes. Siis sai major Gripenbergi pataljon esimest — aga mitte viimast — korda täiendusi otse sakslaste poolt okupeeritud Eestist. See oli tegelikult otsustav samm. Pärast seda ei võetud Eestist tulnuid Päämajajas enam kuidagi erandjuhtumina, vaid neid koheldi ja nad võeti vastu Soome sõjaväeteenistusse harilikus korras.

Sellele, millest hiljem kujunes JR 200, oli tegelikult algus pandud.

Sanitarid Vuoksela rindel esmaabi andmas

Vaatleja Vuoksela ääres. Püsti kapt. Pärilin.

Ausammas jäägritele Vaasas

MEIE RELVAVENDI

Käesolev kirjutis rajaneb peokõnele, mille ksv. Rein Marandi pidas meie rügemendi 21. aastapäeva tähistamisel 4. veebruaril 1965 Stokholmis

Nii meie JR 200 kui üldse kogu soomepoiste liikumine ei kujuta ju endast mingit ainulaadset nähtust. Ka siis, kui vaatevälja piirata ainult eelneva poolajandi ja kahe viimase maailmasõjaga, näeme rohkelt näiteid sellest, kuidas patriootlikud noored mehed peavad koonduma võõra ülemjuhatusse alla, et saada võimalust võidelda või vähemalt end ette valmistada võitluseks oma kodumaa vabaduse eest, olgu siis see vabadus võõra okupatsiooni varjus või alles esmakordselt saavutada. Kes nad olid, need meie relvavennad teistelt rinnetelt ja teistest aegadest, ja kuidas kulges nende teekond? Mis ühiseid jooni võime lähemal vaatlusel tähele panna nende meeste ja teisalt Soomes kogunenud eesti vabatahtlike vahel ja mis osas ilmutavad nad erinevat palet?

Üheks mitmes mõttes kaugeks, kuid siiski ilmseks paralleeliks soomepoiste liikumisele on I Maailmasõjas Austria ülemjuhatusel all võidelnud Poola legionärid, kellele keskseks kujuks teatavasti oli endine sotsialistlik konspiraator ja pärastine Poola marssal Josef Pilsudski. Legionäride liikumise juured ulatuvad tagasi sõjaeelsetesse aastasse, kui Galiitsias asuvad poolakad hakkasid Pilsudski õhutusel ja Austria võimude nõusolekul asutama kütisalkasid. Need kujutasid endast mingit Eesti kaitseliidu sarnast organisatsiooni — eesmärgiks oli aga valmistumine võitluseks Venemaa vastu. Maailmasõja puhkedes saatiski Pilsudski otsekohe oma esimese üksuse sõjaretkele Venemaa alla kuuluvasse Poolasse. Tolleks üksuseks oli küttidest formeeritud kuulus „kadrowka“ (kaaderkompanii): 160

kasinalt relvastatud partisan, nende seas kaheksa ratsameest, kelledest mitmed pidid alguses hobuste puudumisel ise sadulat kaasas kandma. Kuu aega hiljem oli Pilsudskil juba 5.000 sõdurit, kes liideti Austria maakaitsevägega. Veel aasta edasi, ja leegionäre oli kolm brigaadi: kuus jalaväe-, üks ratsa- ja kaks suurtükiväerügementi. Nii relvastus kui ka väline distsipliin jätsid mõndagi soovida, kuid moraal oli väga kõrge ja leegionärid võitlesid vapralt venelaste vastu. „Eine grausame Bande, aber sehr gute Soldaten,“ oli Austria ohvitseride otsus.

Hiljem said leegionärid teatavasti vaba Poola armee selgrooks; aga nende juhtivad mehed, marssal ise ja nn. kolonelide grupp, mängisid üsna mitmetahulist osa ka Poola sisepoliitikas. Kuid juba sõja ajal oli toosama juhtkond, kuigi seekord paremas mõttes, tugevalt politiseeritud — eesotsas Pilsudski endaga, kes oli küll vapper sõdur, kuid eeskätt siiski poliitiline võitleja Poola iseseisvuse eest. — Olles 1916. a. suvel jõudnud veendumusele, et Poola ja Austria huvid nüüd lahku läksid, astus Pilsudski tagasi leegioni I brigaadi juhi kohalt. Tema eeskujul ja õhutusel keeldus suurem osa leegionäre aasta hiljem vandumast truudusvannet, mis oleks nad teinud mingiks abikorpuseks a. 1915 Varssavi vallutanud sakslastele. Kaks leegioni brigaadi saadeti nüüd laiali; kolmas jatkas võitlust, kuni temagi — protestiks Brest-Litovskis otsustatud, ukrainlasi Poola kulul soosivate rahutingimuste vastu — löi lahku keskriikidest.

Inimpõlv hiljem võitles jälle poola mehi võõra ülemjuhatuses all. Ma mõtlen siin müüdugi kindral W. Andersi korpust, mis loodi a. 1941 Nõukogude Liidus sinna varem vägivaldselt viidud poolakatest, õpetati välja Iraagis ja mujal Kesk-Idas ning võitles Briti ülemjuhatusel all Itaalias sakslaste vastu. Korpuse suurus oli 50.000 meest ja ta nimi jääb alaliselt seotuks Rooma teed valitsenud Monte Cassino kloostriga, millest kõige ägedamate lahingute keerises ei jäänud kivi kivi päale. Palju poola mehi langes seal; ja mälestustahvel kangelauskalmistul jutustab möödaminejale, kuidas nad on andnud oma hinge Jumalale, oma kehad Itaalia mullale ja oma südame Poolale.

Viibides Soome armee me vaevalt teadsime midagi kindral Andersi vabastest poo-

lakatest. Sama vähe oli meil aimu, et meile hoopis lähemal, Kesk-Rootsi metsade peidus olevais barakk-külades elas noori mehi, kelle päevakava väga sarnanes meie omaga. Need olid norra ja taani vabatahtlikud, kellede väljaõpetamine oli samasuguseks siidameasjaks rootslastele nagu meie koolitamine soomlastele. Too väljaõpe algas juulis 1943 esimese norra kompanii formeerimisega ja lõppes alles septembris 1945 diplomite väljajagamisega siin toimunud norra ohvitseridekooli lõpetajaile. Kokku oli neid vabatahtlikke umbes 18.000 meest — 13.000 norra ja 5.000 taani põgenikku. Eelmainituist oli suur osa Põhja-Norrast (kust oli kergem põgeneda) päritolevaid kehalise töö tegijaid; ja huvitaval kombel õppisid mõnedki alles siin Rootsis norra keelt kõnelema — olid soomlased või lapsed. Taani üksus oli oma sotsiaalselt koosseisult veidi teiseilmelisem. Erinevuseks oli ka see, et norralaste seas oli mitmetel põhjustel väga vähe ohvitseri, kuna taanlastel neid jätkus kõigi kohtade täitmiseks.

Kogu too taani ja norra vabatahtlike koolitamine toimus nn. politseiväljaõppe nime all, ja see ei tähendanud mitte ainult diplomaatlikku silti ja narrimängu. Selles osas oli küll ka erinevusi eri üksuste vahel. Norralastest kõige alguses moodustatud nn. rikspolitiet'i mehed said korraliku individuaalse politseiväljaõppe. Norra nn. reservpolitiet oli aga mõeldud kasutamiseks üksustena quislingute või sakslastegi vastu sõja lõppemisel tekkida võivates segastes oludes, ja siin — samuti kui taanlaste üksustes, mida lihtsalt kutsuti taani brigaadiks — jäi üksikpolitsei-väljaõpe tagaplaanile ning domineeris sõjaväeline koolitus. Too viimane aga ei puudunud kaugeltki mitte ka eelmainitud norra riigipolitsei juures.

Riigipolitsei organiseerimisel võeti nimelt eeskujuks rootsi välispolitsei: mehed pidid olema võimelised toimima üksikpolitseinikena, aga ka paiskuma lahingusse löögivõimsa jalaväeüksusena. Sellele vastav oli ka relvastus: meeste isiklike relvade (ka konepüstolite) kõrval oli veel igal kompaniil üks raske- ja kaksteist kergekuulipildujat ning kaks kerget granaadiheitjat. Kõik kompaniid — neid oli lõpuks kokku kaheksa — olid täielikult motoriseeritud. Norra reservpolitseid taas oli lõpuks kaheksa pa-

taljoni, ja varustusse kuulusid ka rasked granaadiheitjad ning tankitõrjekahurid; jõuti isegi hakata formeerima oma suur-tükiväegruppi. Umbes samasugune pilt avaneb ka, kui vaadelda taani brigaadi organisatsiooni ja relvastust.

Arusaadavalt nood taani ja norra vaba-tahtlikud olid eeskätt huvitatud sõjalisest väljaõppest ja lausa põlesid ihast rakenda-da õpitud teadmisi kodumaa vaenlase kal-lal. Seda võimalust nad siiski ei pidanud saama. Taani brigaad saabus küll 6. mail 1945 Helsingöri, kuid peeti seal kogu päev inglaste poolt kinni, kuigi samal ajal käi-sid Kopenhagenis tänavavõitlused kohali-ke vabadusvõitlejate ja sakslastega koos-töötanud nn. Hipo-meeste vahel. Arvatavasti kartsid inglased, et taani brigaadi saabu-mine võiks provotseerida sakslasigi välja astuma. Järgmisel päeval marssis brigaad pealinna sisse, ja üks pataljon sattus siiski tulevahetusse Hipo-meestega ning kaotas langenutena kaks meest. Norrakad aga ei saanud sedagi väikest tuleristset: nad peeti liitlaste nõudel kuni 10. maini Rootsis kinni ja said siis kodumaale pääsedes enamasti sooritada ainult valveteenistust. Selles mõt-tes kujunes loo lõpp pettumuseks — oli aga avaramast perspektiivist vaadates küll ainult õnnistuseks nii meestele endile kui ka nende kodumaale.

* * *

Kuigi meil soomepoistel on ühiseid jooni kõigi eelpoolmainitud vabatahtlike format-sioonidega, meie otsesemaks ajalooliseks eeskujuks on siiski üks teine üksus: I Maa-ilmasõja ajal Saksas väljaõpetatud soome jäägrid.

Hiljuti tähistati Soomes suure pidulikku-sega jäägriliikumise alguse 50. aastapäeva. Mõtte algatajaks olid Helsingi üliõpilased — eeskätt soomerootslaste seast, kuspool tsaarivõimule vankumatu vastupanu tege-mise traditsioon oli väga tugev. Kuid idee leidis kohe vastukaja ka soomekeelsete üli-õpilaste hulgas ja varsti oli loodud salajane koostöökomitee (kuhu muide kuulus ka Paavo Hynninen, pärastine Soome saadik Tallinnas). Kui oli Berliinis ja Stokholmis saavutatud kontakt sakslastega ja leitud soodsat vastukaja, läksid esimesed üliõpi-lased üle Rootsi tee Saksasse; ja seda-võrd kui jõuti välja ehitada nn. etapiorga-nisatsiooni, järgnes neile mehi kõigist Soo-

me maakondadest ja ühiskonnakihtidest. Esimesed saabujad koondati ühte Ham-burgi lähedal olevasse laagrisse, ja nende sõjaväeline koolitus maskeeriti mingiks skautlikuks väljaõppeks; hiljem, suupoliitiliste olukordade muutudes, formeeriti soomlastest Kuninglik Preisi Jäägripataljon nr. 27. Jäägreid oli ühtekokku umbes 2.000 meest, seega vähem kui meid Soomes. Rah-vastikubaas oli küll mitu korda suurem, aga teisalt ka põgenemismatk palju raskem — eriti kui tuldi kaugelt idapiiri äärest, või kui mindi Rootsi suusatades üle Bot-nia lahe jää. Pärast väljaõppe saamist võit-lesid jäägrid Kuramaal venelaste vastu ja viibisid mitu korda puhkamas Liibavi gar-nisonis, kus ka korraldati mitmesugust eri-väljaõpet. Veebruaris 1918, kuu aega pärast vabadussõja puhkemist, saabus jäägripa-taljon Soome.

Jäägrite läbielamused võõral maal sisal-davad mõndagi momenti, mis polnud vöö-rad meilegi. Oli keele- ja muid kohanemis-raskusi. Oli koduigatsust ja seda veelgi enam süvendavat teadmatust omaste käe-käigust kui ka üldse kodumaal valitsevast olukorrast. Juba enne meeste Saksasse minekut olid mõned juhtivad tegelased peadvangutava kõhklusega suhtunud noor-te aktivistide plaanidesse, ja maailmasõja muutuvates konjunktuurides võiski jäägrite tulevik mõnel hetkel tunduda üsna tume-dana. Kas tuligi enam kunagi võimalust pöörduda tagasi kodumaale?

Kõik need asjaolud on ju tuttavad mei-legi. Aga tuttavad on ka muraali kõrgenda-nud ja masendust eemal hoidnud positiiv-sed tegurid: näit. meeste elav kultuuriline isetegevus, samuti kui pataljonile hangitud oma lipp ja võitluslaulgi, mille sõnad luu-letas üks jäägreid, viis aga saadi Soomest Jean Sibeliuselt.

Teisalt võib küll tähele panna mõningaid erinevusi. Usuksin, et jäägripataljon nr. 27 siiski tähendas sotsiaalselt mõnevõrra heterogeensemata üksust kui JR 20. Meil puudus selline lahutav tegur nagu seda jäägrite juures oli meeste erinev, sotsiaal-seid vahesid veelgi enam rõhutav emakeel: esines märgatavalt vastuolusid suurelt osalt soomerootslasist üliõpilaste ja rootsi keelt mitte sõnagi oskavate maapoiste vahel. Need vastuolud avaldusid muuseas ka pa-taljoni juhtkonna komplekteerimisel ja ülendamisel: tuli ette nurinat rootsikeelsete

liigsest soosimisest. (Soome tagasipöördu-misel olid mõned jäägrid jõudnud isegi ma-jori kraadi välja teenida — teenistus oli ve-ninud mitu korda pikemaks kui meil.) Eri-nevaks jooneks oli veel lõpupoole üsnagi arvukalt esinenud rindeleminekust keeldu-misi meeste poolt, kes ei tahtnud enam Saksa sõjasihtide heaks oma verd valada. Aga tuli ette teissuguseidki lahkumisi. Kui näit. veel 1918. a. algulgi ei paistnud patal-joni kodumaale tagasiminekuks asja saavat — käimasolevate Brest-Litovski rahuläbi-rääkimiste tõttu ei tahtnud Saksa valitsus venelasi ärritada —, siis paljud tegevuseta olekust tüdinenud jäägrid läksid töökomandode korras maale põllutööle.

Lõpuks saabus siiski tagasimineku hetk. Kaks soome laeva tuli jäägritele järele ja läbi Rootsi rannavete (kus viibides meestel pidid erariided seljas olema) läks sõit ko-dumaa poole. Olles heidelnud jääraskustega jõuti viimaks välja sihtkohta Vaasasse — Vaasa oli nende meeste Paldiski. Paljudel olid omaksed ees ootamas, et kohata poega, venda või peigmeest, keda nad polnud kolm aastat näinud. Ametlik vastuvõtt oli pidu-lik: linn oli ilutulestikus, ja järgmisel päe-val toimus paraad ülemjuhataja kindral Mannerheimi ees. Siis järgnes sõttaminek, ja eriti Tampere vallutamise veristes la-hingutes langes palju jäägreid. Ent ellu-jäänute seast sai Soome armee oma juht-konna — nagu aastakümneid hiljem eesti vabatahtlikudki.

Tänapäeval on juba viimane jääger lah-kunud aktiivteenistusest. Kuid Vaasas sei-sab mereäärses pargis mälestussammas, mille kiri luuletaja sõnadega tuletab meel-de seda, kuidas jäägrid kord tulid tagasi kodumaale oma leegitseva usu kilpidel — „på sköldar af flammande tro“.

* * *

Nõnda me seisamegi oma relvavendade kõrval. Seal on soome jäägrid ja poola lee-gionärid, kes võitlesid ja saavutasid oma eesmärgi. On norra ja taani vabatahtlikud, kes said ilma mõõgalöögita tagasi vaba kodumaa. On kindral Andersi korpus, kes võitis, kuid jäi ilma võiduviljast. Ja lõpuks meie ise, kes me võitlesime ja kaotasime nii sõjaliselt kui poliitiliseltki.

Erinevusi on niisiis mõnesuguseidki, ja neid lisandub veelgi lähemal vaatlusel. Pil-sudski leegionärid kogunesid, said välja-õppe ja suurelt osalt võitlesidki oma kodu-

maa, ajaloolise Poola pinnal. Selles mõttes nad erinevad kõigist muist mainitud vaba-tahtlike liikumisist, eeskätt kindral Ander-si meestest, kes kunagi ei pääsenud koju tagasi. Ent kindral Andersi poolakad ei olnudki — vastupidi eesti, soome ja skan-dinaavia vabatahtlikele — oma kodumaalt võõrsile läinud poliitilised põgenikud.

Suurpoliitiliselt vaatekohalt asusid soo-me jäägrid, eeskätt aga skandinaavia vaba-tahtlikud, üheainsa suure vaenlase konstel-latsioonis. Vastandiks olid eestlased ja poo-lakad, kes pidid kahe vaenlase vahelt kol-mandat võimalust otsima. Eriti teravalt ilmneb see joon Pilsudski leegionäride pu-hul. Poola oli jagatud kolme riigi vahel, ja ta poliitiline juhtkond oli järsult lõhene-nud. Kes nägi suurimat vaenlast Saksas, kes Venes; kes asetas „panslavistlikus“ vaimus lootused Poola liitmisele Venemaa-ga ja seal saavutatavale, järk-järgult avar-duvale autonoomiale, kes taas võttis kuulda austerlaste peibutusi loodavast Austria-Un-gari-Poola kolmikmonarhiast. Nende suun-dade vahel seisis aga Pilsudski — vanku-matu iseseisvusvõitleja ja „kolmanda või-maluse“ mees, kes juba 1914. a. kevadel naelutas Poola vabanemise eeltingimuse-na kinni nii Vene kui Saksa liiüasaamise puh-kevas maailmasõjas. Ja seda hoiakut jagas ka valdav enamuse leegionäre.

Osalt tingituna vaenlaste arvust, osalt maailmasõja arengust, oli aga veel erine-vusi juba selleski, kui head või halvad väl-javaated vabatahtlike liikumisel algusest peale olid oma sihte saavutada. Kõige pa-rematel rahvuslikel tulevikulootustel star-tisid skandinaavia vabatahtlikud, aga seda juba rõhutab neile antud politseikoolituse moment. Ja kõige halvemate väljavaadetega läksid teele soomepoisid.

Et see nõnda oli, selles me vaevalt ise olime täiel määral teadlikud. Me ei tead-nud, kuivõrd otsustavalt sõjaõnn oli kään-dunud meile geograafiliselt lähema suure vaenlase kasuks; ei teadnud sedagi, kui tõ-siselt Soome juba a. 1943 püüdis leida teed rahutegemiseks. Ent, olleski teadlikud kõi-gis neis asjaoludes, me vaevalt siiski olek-sime toiminud teisiti; oma usku tulevasse vabasse Eestisse me poleks milgi juhul minetanud.

Sama vankumatu, leegitsev usk oma ko-dumaa tulevikku on aga põhiliseks, kõiki erinevusi varjutavaks tunnusmärgiks meie relvavendadele.

READ HARVENEVAD

Seersant Limioni
matus Helsingis
1944. a.

ENDEL STAFENAU

New Yorgi allmaarautteel õnnetuse läbi surma saanud helikunstnikust relvavend Endel Stafenau on loonud laulu, mis elama jääb kauaks pärast tema aega. „Teid me tervitame, kodumaa metsad“, mille sõnad ja viisi ta kirjutas Kivijärvel sõjaväe bara-

kis, pühendades selle JR 200 loomise juures suuri teeneid omavale kapten Karl Talpakule, ja mis esmakordselt kanti ette Taavetis rügemendi meelelahutusõhtul. Laul kujunes otsekohe tundealaliseks hümniks rohkem kui kolmetuhandele eesti mehele, meile, vabatahtlikele, kes võitlesime soome kaitsejõudude ridades. Selle marsilaulu saatel on mehi läinud lahingusse, kust nad enam tagasi ei tulnud. Stafenau laulu on ümisedud orjalaagreis ning lauldakse sobival juhul praegu ja tulevikus mõlemal pool raudset eesriiet.

Endel Stafenau nooruspäevad möödusid Valgas, kus ta isa oli Soome konsul. Lõpetanud Valga gümnaasiumi, siirdus Endel oma kutsumuse ja ande kohaselt õppima Tallinna konservatooriumi. Kuid aeg oli liig karm muusika jaoks ja ta tõmbas vabatahtlikult selga sõduri halli kuue Soomes. Kaaslasena sellest ajast mäletame teda kui veidi vaiksloomulist, südamlikku ja diskreetset inimest.

Hiljem Rootsis jätkas ta oma muusikaõpinguid. Temast sai pianist Ernst Idla õppetegevuses, kus ta kujunes liikumis- muusika loojaks. Ümberasumine Kanadasse viis ta teistele radadele ja uutesse ülesannetesse. Ta on aastaid tegutsenud koorijuhina Kanadas ja Am. Ühendriikides.

Muusikaloomingu alal on ta loonud viise eesti skautide suurlaagrite lauludele; soomepoiste mälestustahvli asetamisel Toronto Peetri kirikusse kirjutas ta „Requiem“ orelile ja metsasarvele, mis on parimaks näiteks ta andest ja võimetest, mis end aga muude kohustuste tõttu ei suutnud rakendada. Nii jäid kirjutamata kõik need suurteosed, mida ta oli kunagi kavatsenud.

Kuid ta lesele ja pojale jääb lohutuseks, et kadunu suutis pakkuda suuri hingelisi väärtusi ja julgustust tuhandetele võitluskaslastele meie rahva raskeil aegadel ja et noored laulavad edasi tema laule. Endel Stafenau sõnad ja viis on saanud üheks osaks soomepoiste patriootilisest ideoloogiast ja muutunud sellega ajalooliseks.

Puhka rahu, armas relvavend!

V. P.

Merekapten SIGMAR SIMEON ZIRK

Lühikese raske haiguse tagajärjel lahkus elavate kirjast merekapten Sigmar Simeon Zirk 4. märtsil 1965. a. Boräsi haiglas, Rootsis. Ksv. Zirk maeti ksv. preester Martin Juhkami poolt Ulricehamni kalmistule.

Sigmar S. Zirk sündis 5. 7. 1920. a. Valgas, kust ta hiljem koos vanematega Tartusse siirdus. Oppis Tartu 3. algkoolis ja lõpetas Tartu õhtugümnaasiumi (kolledzh). Astus Tartu ülikooli arstiteaduskonda saksa okupatsiooni ajal, kuid oli sunnitud katkestama õpingud ja põgenema Soome. Astus vabatahtlikuna Soome armeesse ja kuulus JR 200 koosseisu, olles enne seda Vallila pataljonis. Võttis osa Lahtis korraldatud sanitar-allohvitseride kursusest ja tegi kaasa lahingud kuni rügemendi lahkumiseni Eestisse.

Rootsi saabudes töötas mitmesugustes ettevõtetes. Huvist mere vastu astus Rootsis merekooli ja lõpetas selle kaugesõidu merekapteni diplomiga. Viimane ametikoht oli ühel suurel norra tanklaeval, kust oli sunnitud lahkuma raske haiguse esimeste sümptomite ilmnemisel.

Ksv. S. Zirk kuulus nende inimeste hulka, kellele oli antud palju elurõõmu, optimismi ja energiat. Piisas sellest, et ainult viibida vähekene aega „vend Sigmari“ seltskonnas, et unustada mured ja tunda end jälle „vormis“ olevana ja rõõmsana. Need, kel oli võimalus lähemalt tunda ksv. Zirki, võtsid tema surmateate vastu suure kaotusena. Olles teadlik oma parandamatust haigusest, astus ta igaviku läve poole rahulikuna, omakseid ja sõpru lohutajana, kuni eluküünla kustumiseni.

Lühidalt JR 200 Sõprusühingu tegevusest 1965. a.

Ühingu tegevus on kulgenud 1965. a. sama tagasihoidlikkusega nagu varemadel viimastel aastatel. Suuremat elevust on enesega kaasa toonud traditsiooniline rügemendi aastapäeva tähistamine, millest ka kõne all oleval aastal osavõtt oli elav nii kaasvõitlejate kui ka külaliste poolest. Peokõnelejaks oli värske pol. dr. Rein Marandi, kes käsitles oma huvitavas ettekandes analoogilisi liikumisi „soomepoistele“ tiitli all „Meie relvavendi“. Peokõne on ajakirja selles numbris eraldi ära toodud, kuna selle sisu tohiks suuremale üldsusele huvi pakkuda.

Koostöös Toronto ja Göteborgi klubidega tähistati JR 200 isa kapten Karl Talpaku 60-ndat sünnipäeva ning viimasele anti üle ühiskingina ksv. kunstnik Olev Mikiveri õlimal. Nimetatud „soomepoiste“ organisatsioonide vahelise koostööna tehti ettevalmistusi ajakirja „Põhjala Tähistel“ kümnenda numbri väljaandmiseks, mis mõne-

ajalise hilinemisega astub nüüd lugeja ette. JR 200 Sõprusühingu auliikmeks valiti endine rügemendi ülem kolonel Eino Kuusela. Juhatus pidas aasta jooksul 2 koosolekut ja välja saadeti kaks ringkirja.

Minimaalse ühingu tegevuse kõrval tuleks aga eriti rõhutada üksikliikmete isiklikke kontakte Soomes endiste relvavendadega, mis on aktuaalseks muutunud ühisreisi või reiside korraldamise Soome seoses mõne tähtsama tähtpäevaga.

Alljärgnevalt JR 200 Sõprusühingu juhatuse koosseis 1965. a.: esimees Ilmar Laan, abiesimees Elmo Loosme, sekretär Rein Moora, laekur Ilmar Ussisoo, ametita liikmed Arnold Kuldvere, Tõnis Salum ja „Põhjala Tähistel“ toimetaja Martin Juhkam. Asemikud: Evald Aasmaa ja Raoul Alberg. Revisjonikomisjon: Agu Vallas ja Valter Anneljas. Asemik H. Klaamas.

Martin Juhkam

SÕPRUSES JA ÜKSMEELSES TEOTAHTES

Soomepoiste Klubi kroonikakilde

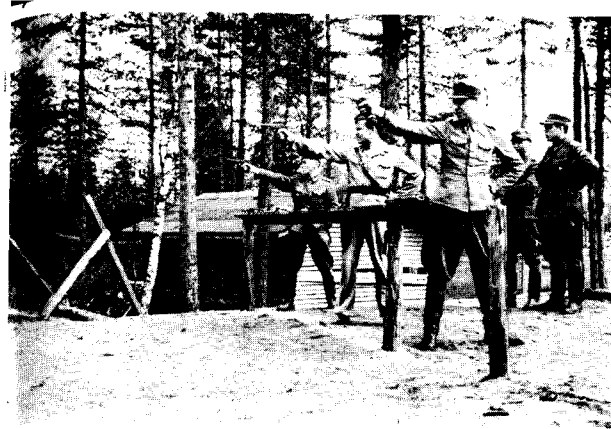
Peakoosolekul 6. dets. 1964. a. Toronto Eesti Majas oli arvukalt liikmeid koos. Arutleti klubi tegevuse elavnemise mooduseid ja mõningaid võimalikke ümberkorraldusi. Uueks esimeheks valiti Jüri Parik, juhatuseliikmeiks Bernhard Lõbu (laekur) ja Uno Mankin (sekretär).

Talvine aastapäevapidu toimus 20. märtsil Eesti Maja suures saalis arvuka osavõtjaskonnaga, kuna seekord oli võimaldatud osavõtt ka soomepoiste külalisil. Eeskavalises osas esitas Evi Teng temperamentse ungari tantsu ja Uno Mankin vestis naljadega pipardatud sõdurijuttu. Trio: E. Rämmeld, E. Marten ja U. Mankin esitasid vanu tuntud viise. Aastapäevaks oli ilmunud ka uus „Põhjala Tähistel“ number 9.

Veidi sügisele hilinenud suvepäev toimus 25. sept. M. Reigami ja V. Holmbergi talispordikeskuses. Tavakohaselt korraldati

„kordamisõppuslikku“ tegevust, mis alati elavat osavõtmist leiab. Kombineeritud kolmepöörilisel Artistic Woodworking Co. rändauhinnaletul esimeseks T. Vellend 131 p., 2) K. Pärnoja 127 p., 3) P. Toomsalu 126,2 p. ja 4) J. Vihma 126 p. Sama võistluse noortele võitis A. Toomsalu 85,4 p., võites H. Mangi poolt väljapandud rändauhinna, 2) P. Toome, 3) T. Toome. Püstolilaskmise võitis K. Pärnoja 30 p., saades H. Mangi poolt väljapandud rändauhinna, 2) B. Lõbu 27 p., 3) P. Toomsalu 27 p. ja 4) M. Reigam 23 p. Sama võistluse noortele: 1) A. Parik 35 p., 2) A. Toomsalu, 3) T. Lõbu. Orienteerumisjooksus saavutas esikoha T. Vellend 10,2 sek., 2) J. Vihma 14,5 sek., 3) V. Holmberg ja 4) H. Toome.

Uhistoitlustamise osas pakkus relvavend J. Idavain ahikaasaga kõigile tasuta oma talu viljast laagrisuppi ja juurdekuuluvat.

Ohvitserid püstoliharjutusel Jalkalas, mida nüüd jätkatakse soomepoiste suvepäevadel Kanadas

Õhtune lõkketuli peeti klubiruumis suure kamina ees, kus L. Joselin lõkkevanana organiseeris mängu ja nalju.

21. nov. 1965. a. toimunud peakoosolekul valiti uueks esimeheks Alfred Karu, juhatuseliikmeiks Edgar Marten (varahoidja), Paul Rabisson (sekretär), Juhan Sets (laekur) ja Theodor Vellend (abiesimees). Koosolekul oli arutlusel ka Soomepoiste Klubi liikme statuudi ja põhikirja muutmise küsimus või selle muutmise vajadus, mille läbitöötamine anti K. Pärnoja ülesandeks.

8. ja 9. jaan. 1966. a. korraldati esmakordselt talipäevad relvavend M. Reigami talispordikeskuses koos Kalevi suusaklubiga. Klubi sisevõistlusel murdmaas olid tagajärjed järgmised: 1) Ed. Lepik, 2) Th. Vellend, 3) R. Moks. Noorte poiste klassis: 1) Jüri Karu, 2) Enn Ots, 3) Peeter Tiido. Noorte tütarlaste klassis: 1) Marjut Karu, 2) Reet Marten. Naiste klassis võitja Rita Tiido.

12. veebr. tähistati rügemendi aastapäeva peoga Eesti Majas, kus soomepoisse koos sõpradega oli 200 ümber koos. Peo avas lühikese sõnavõtuga esimees A. Karu märritledes endiste võitlejate praegust seisundit. Peol jagati pidulikult välja möödunud suvepäeval ja talipäeval teostunud võistluste auhinnad. Kavalises osas esines vanade sõdurilauludega duett Hilda Sepp ja Valve Tali, laulvad õed Hamiltonist. Lisaks esitas soomepoiste „oma trio“ U. Mankin, E. Marten ja E. Rämmeld paar laulu.

27. ja 28. aug. toimusid suvepäevad jällegi tuttavalt M. Reigami suusaklubi maa-alal. Ilus ilm sobis suurepäraselt õnnestunud üritusega, kuhu relvavendi oli saabunud Buffalost, St. Catharines'ist, Guelphist ja Montrealist. Heisatud eesti lipu all toimusid kogu pealelõuna pingsad võistlused, kuna aga väsinud ja higiseid võistlejaid

ootas hiljem kuum saun. „Külalisraamatu-na“ kasutati värvipaletti ja pintsleid, mil-line ühistöö tulemus nimetati „Soomepoiste suvepäevad 1966“ ja jäi õhtuse loterii võit-jale, kelleks osutus V. Tali. Orienteeru-misjooksus (pikkus umbes 2 miili) oli vä-ledaimaks M. Reigam 15.23, 2) Sass Peepre 16.55, 3) Th. Vellend 20.48. Noorte klassis 1) Jüri Karu 22.10, 2) A. Toomsalu, 3) A. Teene. Kombineeritud võistluse võitis Sass Peepre — 124 p. (Artistic Woodworking Co. auhind), 2) E. Marten 112 p., 3) P. Toom-salu 111 p., 4) K. Pärnoja 105,6 p., 5) J. Vih-ma 105,1 p. Sama võistluse noortele võitis J. Karu 112,3 p., 2) J. Merelaid, 3) V. To-ming. Püstolilaskmine H. Mangi rändauhin-nale 1) K. Pärnoja 42 p., 2) E. Tigane 39 p., 3) P. Toomsalu 34 p., 4) J. Sets 29 p., 5) R. Viinamäe 21 p. Naistele korraldatud palli-heite võitis Renate Marten. Toronto ning väljaspool asuvate soomepoiste võrkpalli-meeskondade vahel toimunud võistluse või-tis Toronto meeskond. Võistluste kõrval organiseeris E. Ruberg kanada laskurmärgi normi täitmist, kus V. Holmberg saavutas 500 võimalikust 499 silma.

Ühise õhtusöögi eest hoolitses oma talu saadustega jälle relvavend J. Idavain abi-kaasaga, misjärel anti päevastele võistle-jaile kätte auhinnad. Õhtusel lõkketulel loeti tervitusi relvavendadelt Rootsist, E. Ruberg tõi tervituse Montrealis asuvailt soomepoistelt ja kõneles noortele määra-tud lõkkejutus sümbolsest Kalevipoja mõõgast. Kavalises osas esines noorte kvartett ja Kalev Ruberg pilli ja laululooga. Neile lisaks mängisid pillimehed U. Man-kin, M. Reigam, E. Merelaid, R. Viinamäe jt. vanu sõdurilaulu. Valve Tali esitas sõ-durilaulu E. Nairismäe akordeoni saatel. Hiljem jätkus koosviibimine klubiruumes.

Klubi möödunud aastate töö on olnud ladus ja harmooniline. Viie-liikmelise ju-

hatusega on ilmselt kergem tööd teha ja vastavaid tööülesandeid jagada. Praeguse juhatause soov on, et viie-liikmelisest juhatastusest ka edaspidi kinni peetakse. Omalt poolt on klubi majanduslikult toetanud

Toronto Eesti Täienduskooli \$100-ga. Sõdurimälestuste kogumisega on jätkatud ja selle tulemusena valmib ka käesolev „Põhjala Tähistel“ kümnes number. Seegi on üksmeelse töö väärikas tulemus.

E. M.

KÜMNES „PÕHJALA TÄHISTEL“

Meie album-ajakirja toimetus on seniste numbrite juures jäänud alati tagasihoidlikult tahaplaanile ja on lasknud tööil ise enese eest rääkida. Ainult esimese numbri juurde oli lisatud lühike saatesõna. Selle eesmärkide raamistuses on valminud ülejäänud kaheksa numbrit. Käesolev kümnes number nagu tingib toimetusepoolse kokkuvõtte. See kokkuvõtmine ei eelda aga, et uusi numbreid enam ei peaks lisanduma.

Kümme numbrit — see oli algul mitte-usutatavalt täidetav kava. Iga aasta on aga andnud uue numbri ja nii on möödunud kümme aastat. Selle aja jooksul on talletatud 320 lk. uurimusi, mälestusi, kirjanuslikke palasid, pilte ajajärgust, mis meie vananedes üha kaugeneb. See ajalooliste andmete varamu on ülimalt suure tähtsusega, ka siis kui kõrd võib teoks saada teaduslik uurimus soomepoiste liikumisest selle igas aspektis.

Teine pool on olnud sidemepidaja kohuste täitmise laiali hajutatud relvavendade vahel. Ka siin on rohkeid lehekülgi organiseerunud soomepoiste tegevusest, näiteid sellest, kuidas katsutakse edasi viia soomepoiste vaimu. Siin on meie juhtide tähtpäevade märkimised, aga selle kõrval ka järelehüüded neile, kelle lahkumisega meie read on hõrenenud.

Kuidas meie ise oleme oma väljaannet hinnanud? Kindlasti hästi, sest muidu poleks selline kitsale ringkonnale määratud väljaanne suutnud elujõulisena püsida. Palju on saadud tänu- ja kiidusõnu, heatahtlikke nõuandeid ja asjalikku arvustust. Need on toimetusele aastate jooksul olnud ainsaks toeks ja tasuks. Nimetatud arvamused ja ergutused on aidanud toimetust üle vaadata ka asja vastu huvikaotanute ja mõningate teisitimõttelejate vastutööst. Pole vaja olnud argumentatsiooni; on lastud tööil enesel rääkida.

Võõraste poolt oleme saanud kuulda ainult häid sõnu. Tihti on nende poolt tul-

nud järelepärimisi uue numbri ilmumise üle, sest see on neile ootusepärase. Eriti tuleks siin märkida soome sõpru, kes aina meenutavad, et „Põhjala Tähistel“ on ainuke sellelaadiline relvavendade ajakiri. See sõprade ring võiks aga suurem olla ja aidata meile ka majanduslikult kaasa.

Lõpuks on veel teha kokkuvõtte majanduslikus ja tehnilises osas. Need käivad trükisõna juures tavaliselt käsikäes. Tugevam majanduslik alus võimaldab ka suuremat mänguruumi, et väljaande välimusele rõhku panna. Esimeste numbrite juures oli alati tänuga kviteeritav H. Mangi suur vastutulek klisheede kinkimises. Hiljem on E. Peek oma trükitehnilised võimalused ja suured teadmised ajakirja kujundamisele lahkelt abiks andnud. Iga numbriga on toimetus püüdnud väljaannet parandada. Vähemalt väliselt, sest sisu osas pole kaastööde rohkusega kiidelda.

Majanduslik kandejõud on olenenud sellest, kuivõrd relvavennad seda ise ostavad ja levitada aitavad. See võiks suurem olla, sest kellelegi ei tohiks selle hind, mis kümne aasta jooksul on muutmatuks jäänud, üle jõu käia. Suurema toetusega oleksid väljaandjad, Soomepoiste Klubi Torontos ja JR 200 ST Roots, palju rohkemaks suutelised.

Aastate jooksul on ajakirjas avaldatud paljude autorite töid. Selle maht tiheda trükikirja juures on ettekujutatult suur. Käesoleva kümnenda numbri juures jääb toimetusele viimaseks meeldivaks kohustuseks kõiki neid relvavendi ja sõpru südamlikult tänada, kelle kaasabi sõnas ja pildis on ajakirja sisuks saanud. Oleme kõik midagi korda saatnud, mis on osa meie rahva ajaloost ja ka kultuurist. Olgu need 320 lk. (kuhu lisanduvad veel kaantekülgede tekstiosad) näiteks üksmeelsest ja ühisvaimust, mille abil võidakse viljarikast tulemust saavutada.

Toimetus

MEHU

Veebel: — Mis on sõjaväeline distsipliin?

Noorsõdur: — See on ebameeldiv tunne, mida sõdur tunneb oma ülemuste läheduses, härra veebel.

— Miks te ei tervitanud ülemat?

— Härra vänrik on ise ju õpetanud, et ei tohi tervitada kui sigaret on suus.

— Kas kahurväelane A. võiks ütelda, miks kahuriraua sisepinnas on vindid?

— Sellepärast, et neist poleks mingit kasu kui nad oleksid väljaspool, härra seersant.

— Iga lask läks mööda, ütles veebel sõduri laskmist jälgides.

— Läks küll, härra veebel, aga eks neid vaenlasi ole kõrvalgi.

— Alokas, kuhu lähete?

— Lähen veeblile õlut tooma, härra seersant.

— Ja nii poriste saabastega?

— Ei, ainult pudeliga, härra seersant.

— Erkki, kus sinu tinasõdurid on?

— Panin need köögikappi.

— Köögikappi? Mispärast?

— Ellagi paneb sinna selle sõduri, kes siin käib.

Sõjamees Villu on tulnud puhkusele. Otsesed ta tormab oma tütarlapse juurde.

— Oi Villu, mis me täna õhtul teeme?

— Me veedame selle mõnusalt ja veetlevalt.

— Tõsi või? Aga kus ja kuidas?

— Vaata, siin on kolm kinopäaset.

— Kolm? Mis me teeme kolmega?

— Noh, üks on sinu emale, teine su isale ja kolmas väikevennale. Siis saame olla kahekesi kodus.

— Ratsamees, miks te ei suru põlvi kokku?

— Ei saa, härra seersant, hobune on vahel.

— Kui te oleksite minu mees, ma tilgutaksin mürki teie teesse, susistab vihane neiu.

— Ja kui mina oleksin teie mees, siis ma jooksin selle.

— Sõjamees Lepo, härra leitnant, kas tohin paluda puhkust?

— Põhjus?

— Naine haige nagu teistelgi, härra leitnant.

Ühes üksuses oli ülema poolt antud määrus, et sõdurid pidid tema autotki tervitama. Ühel päeval läks sama ülem siiski reega liikuma ja kuna ta oli rietatud pakase tõttu suurde reisikasukasse, siis polnud temast palju näha ega ka mitte ta auastmetunnuseid. Talle tuli vastu sõdur, kes teda ei tervitanud. Reest karjuti:

— Kuulge sõjamees, tulge kohe tagasi! Miks te ei tervitanud?

Sõdur krambistas oma labakinda kõrva juurde ja ohkas:

— Autosid ma olen juba tervitanud pikemat aega, aga seda ma pole enne kuulnud, et nüüd põrgu pärast pean hobuseidki tervitama.

— Oled nii halva väljanägemisega. Kas oled haige?

— Olengi. Hobune haigestus ja arst andis ravimit, mille pidin toru abil talle kurku puhuma...

— Mis see siia kuulub?

— Kuulub küll. Hobune puhus enne.

Majandusosakonna hobusemees läks arsti juurde oma kehva nägemise pärast kurtma.

— Kas näete koorma pealt veel hobuse saba? küsis arst.

— Noh, sellevõrra ikka kuidagi, vastas hobusemees.

— Ega muud pole vajagi, vastas arst. Hobune näeb sealt ise edasi.

Kapral K. tuleb puhkusele. Vahepeal on juhtunud kurbmäng, sest proual juhtub olema võõras. Võõras mees.

Kapral haarab oma pussi ja tahab minna mehe kallale, aga proua jõuab vahele, vaatab armsasti kapralile ja rahustab:

— Kallis, mõtle! Ega sa ei taha tappa oma laste isa!

— Küll nüüd täid imetlevad kuhu peremees kadus,
ütles kapral kui oma särgi pahupidi pööras.